

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΑ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 171 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2001 • ΤΕΒΕΤ - ΣΕΒΑΤ 5761

prouelce

perelce.

dauw

.goulic.

laketw.

Με επίγνωση στο νέο αιώνα

Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ που έληξε, ένας αιώνας γεμάτος θαύματα αλλά και ενοχές, υπήρξε καταλυτικός για τους Εβραίους. Παρότι η ιστορία του ευρωπαϊκού Εβραϊσμού είναι –δυστυχώς– γεμάτη κακουχίες σε βάρος των ομοθρήσκων ποτέ άλλοτε δεν είχε ξανασυμβεί μαζική δολοφονία 6 εκατομμυρίων ανθρώπων για μόνο τον λόγο της θρησκείας τους όπως συνέβη στη διάρκεια του 20ού αιώνα. Ποτέ άλλοτε στη γεμάτη συλλογικά εγκλήματα ιστορία της ανθρωπότητας δεν έχει σημειωθεί μία παρόμοια ομαδική εξόντωση.

Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ θέλουμε να ελπίζουμε ότι θα διδαχθεί από τα παγκόσμια δεινά του προηγούμενου. Στο νέο αιώνα πιστεύουμε ότι οι άνθρωποι θα αποστρέψουν το πρόσωπο απ' ό,τι εκπορεύεται από πνεύμα μισαλλοδοξίας οφειλόμενο στο ρατσισμό, στον αντισημιτισμό, σε όσα διακρούν αντί να ενώνουν τους ανθρώπους.

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ, την οποία εξυπηρετεί η συνεχής αναφορά στο αποτρόπαιο Ολοκαύτωμα, διεγείρει γενικά την κοινωνική δυναμική. Όπως όμως γνωρίζουν οι ιστορικοί το παρελθόν δεν παραδίδεται αυτοίσι στις επόμενες γενιές αλλά ανασυντίθεται κι αναπροσανατολίζεται. Ως εκ τούτου το Ολοκαύτωμα από τη φύση του χρειάζεται να επανέρχεται στην κοινή συνείδηση ώστε να προβληματίζει και να διδάσκει. Τα δε συμπέρασμα από το Ολοκαύτωμα οδηγούν σε νέες θεωρήσεις της γενικής θέσεως των Ισραηλιτών στις κοινωνίες χωρίς παραμορφώσεις, δαιμονοποιήσεις ή διεστραμμένες φαντασιώσεις. Η εικόνα του Εβραίου θεμελιώνεται ιστορικά κι αποκαθιστάται με βάση αδιαμφισβήτητα αποδεικτικά στοιχεία.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ.κ. Χριστόδουλος, κατά την περσινή του επίσημη επίσκεψη στο Ισραήλ, στη συνάντησή του με τον Αρχιεπίσκοπο του Κράτους του Ισραήλ κ. Bakshi Doron ανέφερε τα παρακάτω χαρακτηριστικά για τη θέση και τη συνεργασία των θρησκειών, στα πλαίσια της παγκόσμιας ειρήνης:

«Είμεθα θρησκευτικοί και όχι πολιτικοί Ηγέται.

Οι θρησκείες έχουν καθήκον να ενώνουν τους λαούς και όχι να τους διακρούν. Το πρόβλημα της Ιερουσαλήμ είναι πολύ δύσκολο, διότι υπάρχουν οι τρεις μο-

νοθεϊστικές θρησκείες που την διεκδικούν η κάθε μία δια τον εαυτόν της. Καθήκον ημών, των θρησκευτικών ηγετών, είναι να συμβάλουμε εις την ειρηνικήν επίλυση των διαφορών αυτών.

Ερχόμεθα από την Ελλάδα, μίαν Χριστιανικήν Χώρα που διατηρεί άριστες σχέσεις με την Ιουδαϊκήν Κοινότητα.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ και ιδιαίτερα η Ορθόδοξος Εκκλησία συνέβαλον αποφασιστικώς εις την διάσωση χιλιάδων διωκομένων Εβραίων κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου από τους Ναζί*. Αλλά και σήμερα εάν εμφανισθούν μερικά μεμονωμένα περιστατικά αντισημιτισμού εις την Ελλάδα, η Εκκλησία πρώτη τα καταδικάζει. Η αποστολή των θρησκειών είναι η καθοδήγησις πολιτικών και Λαού προς μίαν ανεκτικήν κοινωνίαν δικαιοσύνης και αγάπης.

Ο ΡΟΛΟΣ ΜΑΣ είναι να μην επιτρέψουμε την χρησιμοποίησιν της θρησκείας με φανατισμόν και μισαλλοδοξίαν, εναντίον εκείνων που ανήκουν εις άλλην θρησκείαν. Κατά μίαν χθεσινή μου ομιλία, μου εδόθη η ευκαιρία να καταδικάσω την τρομοκρατίαν οποθενδήποτε προερχομένην.

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ δεν μπορεί να έχουν καμίαν σχέσιν με πράξεις βίας και όποιος πιστεύει το αντίθετον είναι ενάντιος εις την βουλήν του Θεού.

Η ΓΗ ΜΑΣ εγνώρισε και γνωρίζει πράξεις απανθρωπίας και μίσους μεταξύ των ανθρώπων. Θα ανέμενε κανείς ότι η ανθρωπότης θα είχε διδαχθή από τα παθήματα του πρόσφατου παρελθόντος. Βλέπομε όμως δυστυχώς ότι υπάρχουν άνθρωποι που επιδιώκουν την επανάληψιν της ίδιας τραγικότητος. Η παραγωγή νέων όπλων αποτελεί μίαν αντίθεσιν εις την βουλήν του Θεού, δι' αυτό πρέπει από κάθε πλευρά να αποφεύγεται οι προκλήσεις.

Η ΕΙΡΗΝΗ δεν θα είναι ποτέ βιώσιμος αν δεν συνοδεύεται από δικαιοσύνη. Αγάπη, ειρήνη και δικαιοσύνη πρέπει να 'ναι το τρίπτυχο της πίστεώς μας».

Το **ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΛΛΑΔΟΣ**, στην απαρχή του νέου αιώνας, έχει βαθειά επίγνωση των θέσεων του Αρχηγού της Ελληνικής Εκκλησίας.

* **Σημείωση «Χρονικών»:** Παρά τη συμπαράσταση διαφόρων επισήμων φορέων ο Ελληνικός Εβραϊσμός έχασε κατά το Ολοκαύτωμα το 86% του δυναμικού του.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη. (Από τη Βρετανική Βιβλιοθήκη. Λονδίνο)

Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

ΑΓΓ. ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Οι Εβραίοι των ποιητών: Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός

Της καθηγήτριας κας ΦΡΑΓΚΙΣΚΗΣ ΑΜΠΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

«Τον ποιητήν δέοι είπερ μέλλοι ποιητής είναι, ποιείν μύθους, αλλ' ου λόγους»¹.

Αντά τα λόγια από τον πλατωνικό Φαίδωνα επικαλέστηκε ο Κωστής Παλαμάς το 1906, προλογίζοντας τον *Δωδεκάλογο του Γύφτου*, για να στηρίξει το ποιητικό του εγχείρημα, με το οποίο προσπάθησε, σύμφωνα με τα λόγια του, να ενώσει την επική παράδοση και τη λυρική σκέψη. Όμως και για τον Σικελιανό η τάξη του λόγου και του μύθου διαχωρίζονται ριζικά και σκοπός του σικελιανικού λυρικού βίου ήταν το δύσκολο ανέβασμα από τον λόγο στον μύθο.

Ο Παλαμάς και ο Σικελιανός φέρνουν στο προσκήνιο ένα καιρίο ερώτημα περί μύθων και λόγων που μπορεί να διατυπωθεί διπλά και που θα αποτελέσει τον άξονα των σκέψεων που ακολουθούν:

A. Πώς και ποιοι λόγοι μεταφράζονται σε μύθους;

B. Πώς συντελείται η μετάδοση των πολιτισμικών μύθων και με ποιες επιπτώσεις;

Στους μύθους των τριών ποιητών, Παλαμά, Καβάφη, Σικελιανού, όπως θα προσπαθήσω να δείξω, ακούμε κατεξοχήν λόγους περί του ελληνικού πολιτισμού. Και στους λόγους αυτούς ο λαός του Ισραήλ κατέχει κεντρική θέση ως ένας δεύτερος μεσογειακός, περιούσιος λαός, που ζει επίσης στη διασπορά.

Από τους τρεις ποιητές, μόνον ο Καβάφης έχει

*Παλαμάς
και Σικελιανός
για τον
εβραϊκό λαό*

γράφει ποιήματα με αναφορές σε ιστορικά και φανταστικά πρόσωπα Εβραίων, όμως τόσο ο Παλαμάς, όσο και ο Σικελιανός χρησιμοποιούν πολλά εβραϊκά θέματα, ενώ στα θεωρητικά τους κείμενα έχουν με πολλαπλές ευκαιρίες ασχοληθεί με τον εβραϊσμό.

Ο Παλαμάς στα πρώτα κριτικά του σχολίασε εκτενώς την αμοιβαία επίδραση των δύο πολιτισμών κατά την αλεξανδρινή περίοδο. Ο Σικελιανός πάλι, όταν το 1931, με αφορμή τα αντισημιτικά γεγονότα του Κάμπελ, απευθύνθηκε με άρθρο του στους φοιτητές της Θεσσαλονίκης, υπογράμμισε τα χρέη του ευρωπαϊκού πολιτισμού στην εβραϊκή φυλή. Ο εμπνευστής της δελφικής ιδέας παρομοίαζε τη μεγάλη πνευματική ευθύνη τους και τη μεγάλη αποστολή τους με την αποστολή «ενός απείρως σεβαστού και μεγάλου λαού, ως ούτος υπήρξε και είναι ο λαός του Ισραήλ»².

Δεν είναι βεβαίως η πρώτη φορά που, ενώ γίνεται λόγος περί ελληνικού πολιτισμού, τονίζεται η παράλληλη ύπαρξη δύο αρχαίων λαών, του ελληνικού και του εβραϊκού. Τον παραλληλισμό είχαν εισαγάγει οι Ευρωπαίοι αρχαιομαθείς, που έθεταν τη Βίβλο στο επίκεντρο των ερμηνευτικών τους ενασχολήσεων.

Το πνεύμα τους ακολούθησε ο Κορραής, ο οποίος προέκρινε τη διδασκαλία και των δύο γλωσσών, της ελληνικής και της εβραϊκής. Ας σημειωθεί ότι ο Κορραής είχε προτείνει να γίνει μια νέα μετάφραση της Βίβλου απευθείας από τα εβραϊκά. Τη διδασκαλία των εβραϊκών υποστήριξε αργότερα ο Κωνσταντίνος Οικονόμος και ο Νεόφυτος Βάμβας. Το σχέδιο εντέλει επετεύχθη, όχι χωρίς προβλήματα, με την ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας, χάρη στον ιδρυτή της, τον Φρειδερίκο-Δημήτριο Γκίλφορντ.³

Τη συζήτηση για τη σχέση των δύο πολιτισμών, που είχε αρχίσει παλιότερα στην Ευρώπη, τροφοδότησε η αφομοίωση των Εβραίων στη Γαλλία το 1789 και λίγο αργότερα στη Γερμανία.

Ενθερμοί οπαδοί της μεταξύ άλλων

ήταν ο Rousseau⁴ και οι Ιταλοί ρομαντικοί, όπως ο Manzoni, που υποστήριζε ότι η εβραϊκή θρησκευτικότητα θα σώσει τη χριστιανική θρησκεία. Στο ίδιο πνεύμα ο Κάλβος μετέφρασε τους ψαλμούς του Δαβίδ⁵.

Στα τέλη του 18ου αιώνα, οι πολιτισμοί των δύο λαών θα βρεθούν αντιμέτωποι στις σελίδες του βιβλίου ενός Ιταλού, το οποίο ο Νάσος Βαγενάς θεωρεί ιδρυτικό κείμενο της νεοελληνικής φιλολογίας⁶. Πρόκειται για το σύγγραμμα του Marchese Francesco Albergati Capacelli, μια πολεμική εναντίον ενός άλλου Ιταλού, του αβιά Comragioni, που είχε υποστηρίξει ότι υπάρχουν μεγάλες ομοιότητες μεταξύ των δύο λαών, του ελληνικού και του εβραϊκού. Η ελληνική μετάφραση του κειμένου δημοσιεύτηκε το 1802 και αποδίδεται στον Ιωάννη Πασχάλη Δονά⁷.

Ο Capacelli, ακολουθώντας τον Voltaire, δίνει μια εξαιρετικά αρνητική εικόνα για τους Εβραίους, αλλά αυτό που κυρίως τους προσάπτει είναι ότι δεν έχουν πατρίδα, ενώ οι Έλληνες κατοικούν πάντα στον ίδιο τόπο και συνεχίζουν την πορεία τους προς τα εμπρός, όπως δείχνει και η γλώσσα τους, που είναι ζωντανή, ενώ η γλώσσα των Εβραίων είναι νεκρή. Ο ελληνικός πολιτισμός χαρακτηρίζεται ανώτερος του εβραϊκού και, για να αποδείξει ο συγγραφέας τη ζωντάνια της ελληνικής γλώσσας, αναφέρει πολλά έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, κυρίως της κρητικής σχολής.

Έτσι, με τη σύγκριση και την αντιδιαστολή, ο πρώιμος αυτός «συγκριτολόγος» ορίζει το κοινό έδαφος της ελληνικής λογοτεχνίας, αλλά και του νέου ελληνικού πολιτισμού. Αυτό το έδαφος, που δεν ορίζεται βεβαίως το 1793 ή το 1802 από τα σύνορα ενός κράτους, θα μπορούσαμε να το ορίσουμε ως ένα κοινό φαντασιακό χώρο για τους απανταχού Έλληνες που μιλούν την ελληνική γλώσσα. Τη μεταφορά αυτή του χώρου μπορούμε να την επεκτείνουμε και να τη δούμε, με τους όρους και τα όρια ενός

*Παράλληλη
η πορεία
των δύο
αρχαίων λαών*

χάρτη, ως πατρίδα.

Οι τρεις ποιητές που εξετάζω ανήκουν κατεξοχήν σ' εκείνους που θα αναλάβουν να χαρτογραφήσουν αυτό τον φανταστικό χώρο, οι δύο από το κέντρο και ο τρίτος από την περιφέρεια. Στην αυγή του 20ού αιώνα, το τοπίο –και ο χάρτης– δεν έχει ακόμη ξεκαθαρίσει. Δρουν και γράφουν σε κρίσιμες δεκαετίες, που κορυφώνονται με τη μικρασιατική καταστροφή. Είναι χαρακτηριστικό ότι και οι τρεις πραγματοποιούν την αντιδιαστολή του εβραϊκού με τον ελληνικό λαό, πάντα σε συνάρτηση με μια πρόταση για τον ελληνικό πολιτισμό. Θα προσπαθήσω να εξετάσω τη θέση των Εβραίων στους εθνικούς μύθους που προτείνουν και στους λόγους που αυτοί οι μύθοι υπηρετούν. Σ' αυτούς διαπλέκονται εθνικισμός, πατριωτισμός, οικουμενισμός. Μένει να δούμε ποιο τοπίο διαμορφώνουν.

Ας δούμε πρώτα την περίπτωση του Κωστή Παλαμά. Οι προβληματισμοί του Hippolyte Taine για μια εθνική λογοτεχνία και για τα εθνικά χαρακτηριστικά βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Κωστή Παλαμά. Οι συχνές αναφορές του στους Εβραίους, όπως και σε άλλες εθνότητες, ακολουθούνται πάντα από τη σύγκριση με τους Έλληνες και για να αναφανούν τα εθνικά χαρακτηριστικά της ελληνικής φυλής ή της ελληνικής πνευματικής δραστηριότητας. Η σύγκριση Ελλήνων και Εβραίων τον απασχολεί ιδιαίτερα στο μελέτημά του «*Η σαφήνεια και η ασάφεια*», με αφορμή ένα έργο του Δανού κριτικού Georges Brandes για το Βιβλίο του Ιώβ. Ο Παλαμάς παρατηρεί ότι το Βιβλίο του Ιώβ το χαρακτηρίζει ασάφεια, ενώ τον Όμηρο σαφήνεια: Οι Εβραίοι «δεν αναλύουν, δεν συμπεραίνουν κατ' ακολουθίαν [...] οραματίζονται· δεν τους φωτίζει η λογική τους εμπνέει το μαντικόν δαιμόνιον». Και συνεχίζει: «Ο νεοπλατωνισμός, εξ ου διεμορφώθη ο χριστιανισμός είναι το άνθος το εκ της συγχωνεύσεως αμφοτέρων των ψυχών. Η Ευρώπη την

πνευματικήν της ανάπτυξιν την οφείλει εν ταυτώ εις την ηλιοφεγγή Ελλάδα και τον νεφελοστέφανον Ισραήλ»⁸.

Είναι σημαντικό ότι ο Παλαμάς κατανοεί τη λειτουργία ενός σημιτικού λόγου, δηλαδή ενός λόγου ο οποίος μπορεί να κυμαίνεται από τον αντισημιτισμό έως τον φιλοσημιτισμό: «Εβραίος κάθε φορά που λέμε, πόσα δε μπορεί, κατά την περίσταση, να εννοούμε! Από τον αισχρότατο τοκογλύφο, ως τον υψηλότατο προφήτη»⁹. Χαρακτηριστικό του σημιτικού λόγου είναι ότι δίνει τη δυνατότητα, επί τη βάσει κατασκευών του «Εβραίου», να διαμορφώνονται εικόνες του χριστιανού, να λέγεται κάτι για τον χριστιανό ή για τον Δυτικό άνθρωπο και τον δυτικό πολιτισμό.

Πολλές είναι οι αναφορές στους Εβραίους στα ποιήματα του Παλαμά. Οι Εβραίοι είναι ο λαός των προφητών, αλλά και ο πλάνης λαός, περίπου ανάλογος των γύφτων. Υπάρχουν ενδείξεις που μας επιτρέπουν να υποστηρίξουμε ότι ο μυθολογημένος Γύφτος του Παλαμά είναι μια όψη του Εβραίου. Διαβάζω, για παράδειγμα, τους παρακάτω στίχους από το ποίημα *Ο Δωδεκάλογος του Γύφτου*:

*Τη στεργνή πατρίδα τους την παρατάν
Από φύσημα διωγμένοι ορμητικώτατο
Γύφτοι γίνονται κι Εβραίοι,
Όμως πάντα, κι ερμωσπίτες, νικητές·
Και του κόσμου γίνονται πολίτες
Οι Αθάνατοι κι οι ωραίοι.*¹⁰

Ο Γύφτος έχει όλα τα χαρακτηριστικά του Εβραίου. Είναι πλάνης, όπως πρέπει να είναι ο ποιητής, και είναι πολίτης του κόσμου. Όμως έχει όλα τα πλεονεκτήματα του Εβραίου και όχι τα ελαττώματα που του προσάπτει η λαϊκή φαντασία και η δυτική αντισημιτική παράδοση. Ο Παλαμάς είναι σαφής: Τον μύθο του γύφτου τον δανείζεται από τους Ευρωπαίους ομοτέχνους του και παραθέτει μακρύ κατάλογο των πηγών του. Δεν πρόκειται λοιπόν για τον γύφτο της λαϊκής παράδοσης, που έφτιαξε τα

Ο σημιτικός λόγος και ο Παλαμάς

*Ο Καβάφης, ο
Σικελιανός
και ο εβραϊκός
κύκλος
της ποίησής τους*

καρφιά του Χριστού, αλλά είναι αναβαθμισμένος και πλησιάζει τον περιπλανώμενο Ιουδαίο.

Τα ζητήματα σχετικά με τον εβραϊκό λαό θα συνεχίζουν να απασχολούν τον Παλαμά. Σε ένα άρθρο του για τον σιωνισμό γραμμένο το 1927, θα συγκρίνει τον ελληνισμό και τον ιουδαϊσμό, θα μνημονεύσει τα χρέη του δυτικού πολιτισμού στον λαό της Βίβλου και θα εκφράσει τη συγκίνησή του για την ιδέα του σιωνισμού, που του θυμίζει «με όλες τις διαφορές το πανελλήνιο ιδανικό που πήρε το όνομα Μεγάλη Ιδέα...»¹¹.

Ερχομαι στον Άγγελο Σικελιανό. Στο ποιητικό έργο του Σικελιανού πολλά είναι τα εβραϊκά θέματα, και μάλιστα δεσπόζουν σε δύο από τα σπουδαιότερα ποιήματά του, τη «Λιλίθ» και τη «Μελέτη θανάτου». Στο σύστημα του σικελιανικού λυρικού βίου γενικότερα, τα χριστιανικά θέματα είναι ξαναβαφτισμένα σε έναν πανθεϊσμό στον οποίο δεσπόζει ένα σύνθετο μυθικό σχήμα, ο Ορφέας-Διόνυσος-Μωυσής-Χριστός.

Τόσο η ζωή, όσο και η σκέψη του Σικελιανού, η διεθνής προβολή της δελφικής ιδέας, η ίδια η δελφική ιδέα –και πρώτα από όλα η ασύγκριτη πνευματική γενναιοδωρία αυτού του μεγάλου οραματιστή– δεν άφηναν περιθώρια για κανενός είδους ρατσισμό, όπως συνεπάγεται και από τα θεωρητικά του κείμενα, καθώς και από την ανέκδοτη αλληλογραφία του.

Θα πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι ο Σικελιανός ανταποκρίθηκε άμεσα στα γεγονότα του Κάμπελ το 1931, με το άρθρο που ήδη ανέφερα.¹²

Επίσης το 1934, έναν χρόνο μετά την άνοδο του Hitler στην εξουσία, ο Σικελιανός θα σχεδιάσει ένα ταξίδι στους Αγίους Τόπους, που είχε ξαναεπισκεφθεί το 1921, αλλά αυτή τη φορά σκοπός του ταξιδιού θα είναι να γνωρίσει τις εβραϊκές κοινότητες της Παλαιστίνης, όπως μαθαίνουμε από τη σχετική αλληλογρα-

φία του με Εβραίους της Θεσσαλονίκης.¹³ Εδώ οι χρονολογίες είναι αρκετά εύγλωττες.

Ο μόνος από τους τρεις ποιητές που κατασκευάζει πρόσωπα Εβραίων είναι ο Καβάφης. Τα ποιήματα αυτά οι σχολιαστές του τα ονομάζουν «ποιήματα του εβραϊκού κύκλου». Άμεσες αναφορές γίνονται στα ποιήματα: «Αριστόβουλος», ποίημα του 1918, «Των Εβραίων (50 μ.Χ.)», ποίημα του 1919, «Αλέξανδρος Ιανναίος, και Αλεξάνδρα», ποίημα του 1929.

Θα αποτολμήσω κάποιες σκέψεις για το «Των Εβραίων» και για τον εβραϊκό κύκλο γενικότερα. Τα ποιήματα αυτά έχουν συζητηθεί σε διαφορετικά πλαίσια, αλλά κυρίως σε σχέση με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του ποιητή. Σύμφωνα με τη Marguerite Yourcenar, που επισήμανε τα «τέσσερα ηθογραφήματα του κύκλου 'Εβραίοι εξελληνισμένοι'», ο Καβάφης «είναι ένας χριστιανός όσο το δυνατόν περισσότερο απομακρυσμένος από τα [ψυχικά] μαρτύρια, τις εξομολογήσεις ή την ασκητική αυστηρότητα, αλλά χριστιανός μολαταύτα, αφού η religio [θρησκευτικότητα] και με την αρχαία σημασία [του ιερού δέους] mystica συμβαίνει να αποτελεί μέρος του χριστιανικού σύμπαντος»¹⁴.

Ο Καβάφης, στα αυτοσχόλια που κατέγραψε ο Λεωνόντης, σχετικά με το ποίημα «Των Εβραίων» είναι λακωνικός και παραπέμπει στον τελευταίο τόμο της Histoire du peuple d' Israel του Renan, ενός βιβλίου που αγαπούσε και ο Παλαμάς. Από μαρτυρίες φίλων του μαθαίνουμε επίσης ότι ο ποιητής είχε συχνά ανοιχτή τη Βίβλο στο δωμάτιο όπου δεχόταν τους επισκέπτες του.¹⁵

Το ποίημα «Των Εβραίων» έδωσε αφορμή στον Edmund Keeley να παρατηρήσει ότι ακόμη και οι δεσμοί της καταγωγής, της οικογένειας και της θρησκείας δεν φτάνουν ν' αντισταθμίσουν την έλξη του αλεξανδρινού αισθησιασμού. Ο Keeley αναγνωρίζει εδώ έναν κυρίαρχο

μύθο στο έργο του Καβάφη: τον μύθο της Αλεξάνδρειας, πόλης των αισθητών – ε-στέτ -, που επιβιώνει χάρη σ' εκείνους που σκέφτονται όπως ο Ιάνθης¹⁶. Ο Keeley ακολουθεί βεβαίως την ερμηνευτική γραμμή του Σεφέρη, ότι τα ιστορικά ποιήματα του Καβάφη λειτουργούν ως μεταφορές για συγκεκριμένα γεγονότα και καταστάσεις της σύγχρονης πραγματικότητας.

Όμως νομίζω ότι η ανάγνωση του μύθου στον Καβάφη χρειάζεται πιο σύνθετους χειρισμούς. Ειδικά στο ποίημα αυτό, όπως και στα άλλα του εβραϊκού κύκλου, ο μύθος μπορεί να συνδεθεί με την πρόταση του Καβάφη για τον ελληνισμό, αλλά και με την πρότασή του για τον πολιτικό γενικότερα. Τι μπορεί να είναι αυτή η μυθική Αλεξάνδρεια στην οποία, μεταξυ άλλων, περιφέρεται, ειδικά το 50 μ.Χ., ο Ιάνθης, ένα φανταστικό πρόσωπο Εβραίου; Δεν είναι μόνο μια πόλη αισθητών, που ανήκουν σε διάφορες θρησκείες και κουλτούρες. Οι Εβραίοι του Καβάφη, τόσο ο φανταστικός Ιάνθης, όσο και ο Αριστόβουλος και ο Αλέξανδρος Ιανναίος, είναι εξελληνισμένοι.

Στο ποίημα «Των Εβραίων» ακούγονται δύο φωνές και δύο οπτικές: αυτή ενός αφηγητή – σχολιαστή και αυτή του Ιάνθη, ενός εξελληνισμένου Εβραίου.

Των Εβραίων (50 μ.Χ.)

*Ζωγράφος και ποιητής, δρομεύς και δισκοβόλος,
σαν Ενδυμίον έμορφος, ο Ιάνθης Αντωνίου.
Από οικογένειαν φίλην της Συναγωγής.*

*«Η τιμιότερές μου μέρες είν' εκείνες
που την αισθητική αναζήτησιν αφίνω,
που εγκαταλείπω τον ωραίο και σκληρόν
ελληνισμό,
με την κυρίαρχη προσήλωσι
σε τέλεια καμωμένα και φθαρτά άσπρα μέλη.
Και γένομαι αυτός που θα ήθελα
Πάντα να μένω, των Εβραίων, των ιερών
Εβραίων, ο υιός».*

*Ένθερμη λίαν η δήλωσίς του. «Πάντα
να μένω των Εβραίων, των ιερών Εβραίων»*

*Όμως δεν έμεινε τοιούτος διόλου.
Ο Ηδονισμός κ' η Τέχνη της Αλεξάνδρειας
αφοσιωμένο τους παιδί τον είχαν.*

Ο Ιάνθης περιγράφεται από τον αφηγητή – σχολιαστή ως «ζωγράφος και ποιητής, δρομεύς και δισκοβόλος», δηλαδή έχει προσπαθήσει να συγκεντρώσει όλες τις ιδιότητες που επαινούνται από τους Έλληνες, με άλλα λόγια ακολουθεί δουλικά, καθ' υπερβολήν, ένα πρότυπο και προσπαθεί να προσαρμοστεί σ' αυτό όπως μόνο ένας ξένος κάνει όταν προσπαθεί να αφομοιωθεί σε μίαν άλλη κουλτούρα. Για τον ίδιο τον Ιάνθη, πάλι, ο ελληνισμός είναι «σκληρός και ωραίος» - σε αντίθεση με την υπόρρητη αλλά συναγόμενη ωστόσο μαλθακότητα των «φίλων της Συναγωγής». Επίσης ο ελληνισμός του αποσκοπεί καθαρά στην αισθητική αναζήτηση, με «την κυρίαρχη προσήλωσι / σε τέλεια καμωμένα και φθαρτά άσπρα μέλη». Άλλωστε ο Ιάνθης ομολογεί ότι στο βάθος ο ελληνισμός δεν του αγγίζει την ψυχή. «Και γένομαι αυτός που θα ήθελα / πάντα να μένω, των Εβραίων, των ιερών Εβραίων, ο υιός».

Ξαναγυρίζω στην πρώτη φωνή, του αφηγητή, που κλείνει το ποίημα. Αυτός, εν είδει επιμυθίου, θα μας πει ότι στο παιχνίδι είχε νικήσει ο ηδονισμός και η τέχνη της Αλεξάνδρειας. Όμως, αν από τη σκοπιά του Ιάνθη ο ελληνισμός ισούται με ένα άλλοθι για ηδονή, το ίδιο ακριβώς ισχύει και από τη σκοπιά του μη Εβραίου αφηγητή. Η ειρωνεία λοιπόν εδώ είναι διπλή, καθώς σχετικοποιείται τόσο η έννοια του εξελληνισμού, όσο και του ελληνισμού, αλλά και του ιουδαϊσμού. Σε ένα άλλο εβραϊκό του ποίημα, γράφει ο Καβάφης ειρωνικά για τον Αλέξανδρο Ιανναίο και την Αλεξάνδρα: «Ιουδαίοι καλοί, Ιουδαίοι αγνοί, Ιουδαίοι πιστοί – προ πάντων», ενώ ο Παπαρηγόπουλος σχολιάζει ως εξής τον εξελληνισμό του Αλέξανδρου Ιανναίου: «πλειότερον μεν απάντων των προκατόχων εξέτεινεν το ιουδαϊκόν κράτος, αλλ'

*«Και γένομαι
αυτός που θα
ήθελα πάντα
να μένω,
των Εβραίων,
των ιερών
Εβραίων,
ο υιός»*

Κ. ΚΑΒΑΦΗΣ
Των Εβραίων (50 μ.Χ.)

*Οι Εβραίοι
συγγενικός
λαός
με τον ελληνικό
αλλά και
ριζικά
διαφορετικός*

ουδέν έσωξε πλέον του αρχαίου και γνησίου Ιουδαίου».

Μπορούμε και από άλλα καθαφικά ποιήματα να εξετάσουμε τι μπορεί να σημαίνει ο ελληνισμός και ο εξελληνισμός των Εβραίων. Ένα τέτοιο ποίημα είναι οι «Νέοι της Σιδώνος». Και αυτοί εκπροσωπούν έναν ελληνισμό που δεν έχει καμιά σχέση με το ιδεώδες εκείνο του Αισχύλου, που υπερηφανεύτηκε πάνω από όλα ότι είχε πολεμήσει στη ναυμαχία της Σαλαμίνας.

Θα έλεγα λοιπόν ότι οι εξελληνισμένοι ήρωες του Καβάφη δεν αντισταθμίζονται από κάποιους άλλους σύγχρονους τους, πιο επιβελιωμένους ως προς την εθνική τους ταυτότητα. Όλοι ψάχνουν και ψάχνονται. Και η στιγμή που παύουν να θέτουν αυτό το είδος του ερωτήματος είναι η στιγμή της κλίνης στη διπλή της εκδοχή, της ηδονής και του θανάτου.

Ο Σεφέρης υποστήριξε ότι ο Καβάφης εφάρμοζε τη μυθική μέθοδο του Eliot, επηρεασμένη από τον Άγιο Αυγουστίνο, σύμφωνα με την οποία η ιστορία είναι υπόμνηση του μέλλοντος, το παρόν υπάρχει μέσα στην ιστορία και μέσω αυτής μπορούμε να διαβάζουμε τα σύγχρονα συγκεκριμένα γεγονότα. Νομίζω ότι από τη σκέψη αυτή απουσιάζει η παράμετρος της ειρωνείας. Σύμφωνα με τη δική μου ανάγνωση, η ιστορία για τον Καβάφη δεν είναι μια οθόνη στην οποία προβάλλεται το παρόν, αλλά μια οθόνη στην οποία διαβάζουμε και ξαναδιαβάζουμε το ίδιο κείμενο ως ανοιχτό ερώτημα που προσπαθούμε να αποκρυπτογραφήσουμε. Η ιδέα αυτή είναι ίσως το πιο σημαντικό «εβραϊκό» θέμα του Καβάφη, γιατί συνδέεται με τον εβραϊκό μυστικισμό, την καμπάλα. Την ίδια ιδέα βρίσκουμε σε έναν άλλο μεγάλο ποιητή του 20ού αιώνα, τον Borges.

Ως εδώ φάνηκε ότι και για τους τρεις ποιητές οι Εβραίοι είναι ένας αρχαίος λαός, συγγενικός με τον ελληνικό, αλλά και ριζικά διαφορετικός. Όμως η σύγκριση των δύο λαών τούς δίνει την ευ-

καιρία να διατυπώσουν σκέψεις για τον ελληνικό πολιτισμό και για τον πολιτισμό γενικότερα.

Έρχομαι στο αρχικό μου ερώτημα: Ποιοι λόγοι ακούγονται μέσα από τους μύθους των τριών ποιητών; Ή, αλλιώς, πώς λογιστικοποιούνται οι μύθοι στο ποιητικό τους σύστημα;

Μέχρι σήμερα έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον το σχήμα του ελληνοκεντρισμού. Θα προτείνω κάτι διαφορετικό. Θα χρησιμοποιήσω λοιπόν μια μεταφορά, αυτήν του σχολείου. Ο Παλαμάς και ο Σικελιανός έθεταν σαφώς το έργο τους ως βάση για ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όχι μόνο για φερέλπιδες ποιητές, αλλά για όλους τους αναγνώστες τους. Ειδικά ο Άγγελος Σικελιανός έβλεπε στον γνήσιο ποιητή έναν «παιδευτή του σύμπαντος του ανθρώπου βίου»¹⁷ και προέβλεπε ως επιστέγασμα της προσπάθειάς του την ίδρυση δελφικού πανεπιστημίου. Κεντρική ιδέα του παιδευτικού τους προγράμματος ήταν βεβαίως η ελληνομάθεια και η αρχαιογνωσία. Και οι δύο πίστευαν ότι ο κοινός φαντασιακός χώρος του ελληνισμού είναι καταρχήν η ελληνική γλώσσα, και σ' αυτό συμφωνούσε και ο Καβάφης όταν γράφει: «Και την κοινήν ελληνική λαλιά / ως μέσα στην Βακτριανή την πήγαμεν, ως τους Ινδούς». Ο τελευταίος άλλωστε υπογραμμίζει ότι διάλεξε να γράψει στα ελληνικά, διαχωρίζοντας εαυτόν από έναν Jean Maureas.¹⁸ Το παιδευτικό πρόγραμμα στην αθηναϊκή σχολή του Παλαμά προοριζόταν εξίσου ρητά για ποιητές και για πατριώτες, όπως είχε δηλώσει ο ποιητής με πολλές ευκαιρίες,¹⁹ ενώ υπερεθνικό χαρακτήρα θα έδινε στο δικό του διεθνές σχολείο ο Σικελιανός.²⁰ Και στα δύο σχολεία ο ελληνικός μύθος προτείνεται ως οικουμενικός και αυτόν ακριβώς τον σκοπό εξυπηρετεί ο κοσμοπολίτης Γύφτος στον Παλαμά και ο Ορφείας – Διόνυσος – Μωυσής – Χριστός στον Σικελιανό.

Όμως το πιο ενδιαφέρον εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι αυτό του ανοιχτού

πανεπιστημίου του Καβάφη, ο οποίος ποτέ δεν αρνήθηκε τη διδακτικότητα στα ποιήματά του και, αντιθέτως, την επιβεβαίωσε. Ο Καβάφης έβλεπε τον εαυτό του ως πιθανό ιστορικό και επ' ουδενί λόγω ως μυθιστοριογράφο, όπως μαθαίνουμε από τα αυτοσχολία του στον Λεχωνίτη και στον Τίμο Μαλάνο. Στο πρόγραμμά του λοιπόν πρωτεύον μάθημα θα ήταν η ιστορία. Όμως ποια ιστορία; Ας μου επιτραπεί να πω η ιστορία των μύθων.

Ο Καβάφης, βαθύτατα ειρωνικός και συνάμα τραγικός και γι' αυτό μοντέρνος, θα σχετικοποιήσει τον μύθο του πολιτισμού. Για τον σκοπό αυτό θα καταστήσει τα ίδια του τα ποιήματα πεδία των ποικίλων πολιτιστικών συγκρούσεων και των ποικίλων «στοχαστικών προσαρμογών», αλλά βασικά μεταξύ πολιτισμών που είναι όλοι κακές απομιμήσεις του «ένδοξου» παρελθόντος τους, το οποίο βεβαίως γνωρίζουμε μέσα από τις κατασκευές μας. Και είναι αυτό ακριβώς το κενό της γνώσης που ανασκευάζει ο Καβάφης στα ιστορικά του ποιήματα, με τις δικές του κατασκευές.

Η οικουμενικότητα των δύο πρώτων ποιητών οδηγεί στο κέντρο, τον ελληνισμό. Είναι σωστό λοιπόν το σχήμα του ελληνοκεντρισμού. Αντίθετα, για τον Καβάφη η οικουμενικότητα οδηγεί στην περιφέρεια. Όμως με τον τρόπο αυτό η οικουμενικότητα ως έννοια σχετικοποιείται.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η οικουμενική αξία του ελληνισμού, πολύ διαφορετική στον Καβάφη από ό,τι στους άλλους δύο ποιητές, εμπεριέχει τους περιορισμούς της και την ειρωνική της αναίρεση, δηλαδή την ανατροπή της. Οι σχολιαστές του και οι βιογράφοι του επιμένουν στην εθνικοφροσύνη του. Όμως η Αλεξάνδρεια δεν μυθολογείται από τον Καβάφη ως κέντρο ενός εθνικού πολιτισμού, αλλά ως σταυροδρόμι ετερόκλητων πολιτισμών, στους οποίους επικρατεί ο ελληνικός τρόπος ζωής, χωρίς να ακυρώνει την πολυχρωμία και τη βαθύτερη σύνδεση με

άλλους πολιτισμούς των εξελληνισμένων καβαφικών προσώπων. Θα λέγαμε μάλλον ότι ολόκληρο το ποιητικό του σύστημα εικονογραφεί τη σχετικότητα των πολιτισμικών μύθων.

Αυτή τη σχετικοποίηση δεν την επισημαίνουν οι Έλληνες σχολιαστές του Καβάφη, όμως δεν διαφεύγει από τους ξένους μελετητές και θαυμαστές του, όπως η Γαλλίδα συγγραφέας Marguerite Yourcenar και ο Ρωσοεβραϊός ποιητής Joseph Brodsky.

Από τους τρεις ποιητές, μόνο ο Σικελιανός έζησε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και γνώρισε την τύχη των Εβραίων της Ευρώπης. Το 1949 μίλησε εκτενώς γι' αυτό το ζήτημα σε διάλεξή του στο Γαλλικό Ινστιτούτο με τίτλο «Ελληνισμός και ιουδαϊσμός» και με θέμα το έργο, τη ζωή και τον θάνατο του Γαλλοεβραίου ελληνιστή Rene Mardochee Guastalla, που υπήρξε δάσκαλος του Roger Millieux. Στην ομιλία αυτή θα καταδικάσει τους διωγμούς των Εβραίων και τον αντισημιτισμό, θα υπενθυμίσει το χρέος της Ευρώπης στον λαό του Ισραήλ και θα επανέλθει στην ευχή της σύνδεσης ελληνισμού και ιουδαϊσμού.²¹ (Με την ευκαιρία αυτή, ο Άλκης Θρύλος τον κατηγορήσε για επαναλαμβανόμενη εβραϊολογία).

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος έγινε για τον Σικελιανό ένα νέο «μέγιστον μάθημα» και τον οδήγησε να ξανασκεφτεί τα ζητήματα του μύθου. Θα επισημάνει τώρα την κυριαρχία νέων μύθων, των λογοκρατικών μύθων, που είναι «μηχανικοί και τεχνητοί», που γίνονται μύθοι των ολοκληρωτικών εξουσιών, και θα δει στον ποιητή τον μόνο αρμόδιο μυθολογικό. Ως γνήσιος οραματιστής, θα επικαλεστεί τον Rimbaud και θα πλησιάσει με συμπάθεια τους υπερρεαλιστές και το δικό τους ανατρεπτικό εγχείρημα, στηριγμένο σε μια ριζική αναθεώρηση των μύθων με στόχο την «αναζήτηση της αρχής». Ο λόγος που θα ακουστεί μέσα από αυτό τον μύθο της «αρχής» θα είναι

*Η καταδίκη του
αντισημιτισμού
και το χρέος
της Ευρώπης
στο λαό
του Ισραήλ*

Οι κουλτούρες
κάποιους ενώνουν
αλλά και κάποιους
διαχωρίζουν

ένας λόγος που θα σχετικοποιήσει στον μέγιστο βαθμό τους πολιτισμικούς μονι-
σμούς και τους αντίστοιχους μύθους
της κουλτούρας, και στο σημείο αυτό θα
συναντήσει την καθαφική ειρωνεία.
Έτσι προτείνω να διαβάσουμε τα εκπλη-
κτικά του ποιήματα «Ιερά οδός» και
«Άγραφον» (προφανώς το ανείπωτο),
που πιστεύω ότι πρέπει να αποτιμηθούν
εκ νέου σύμφωνα με την παραπάνω ερ-
μηνευτική γραμμή²².

Προσπάθησα να δείξω ότι η α-
νάγνωση των εβραϊκών θεμά-
των στους Παλαμά, Καβάφη,
Σικελιανό μας οδηγεί καταρ-
χήν στον μύθο των δύο περιούσιων λα-
ών, οι οποίοι συναντώνται, τέμνονται,
συγκρούονται και ξανασυναντώνται,
στην προσπάθεια και των τριών να αρ-
θρώσουν λόγους περί πολιτισμού ή, αν
προτιμάτε, κουλτούρας.

Όμως οι μύθοι των ποιητών περιέ-
χουν και το ζήτημα της πολιτισμικής με-
τάδοσης. Το «μέγιστον μάθημα» του
20ού αιώνα ήταν ότι οι κουλτούρες, ακό-
μη και αυτές που προτείνονται ως οι-
κουμενικές, κάποιους ενώνουν, αλλά ε-
πίσης κάποιους διαχωρίζουν στο βαθμό
που λειτουργούν κατ' αντιπαράθεση. Ή,
αλλιώς, για να ενώσουν, πρέπει να δια-
χωρίσουν. Και οι διαχωρισμοί αυτοί έ-
χουν τη σωματική τους πλευρά, που εί-
ναι πάντα βίαιη και συχνά τρομακτικά
βίαιη, όπως στην περίπτωση μιας γενο-
κτονίας. Για τη σωματική πλευρά της
κουλτούρας, το σχετικό παράδειγμα το
βρίσκουμε στο διήγημα του Kafka «Στην
αποικία των τιμωρημένων», όπου η τι-
μωρία του εγκλείστου είναι το ακόλουθο
βασανιστήριο: Μια πολύπλοκη μηχανή
γράφει επάνω στο σώμα του γράμματα,
λέξεις. Ο διώκτης είναι εξίσου δυστυχής
με τον διωκόμενο, γιατί η μηχανή δεν
λειτουργεί χωρίς τη συνεργασία του θύ-
ματος. Το θύμα πρέπει προφανώς να
μυηθεί στη νέα του κουλτούρα, υπομένο-
ντας το βασανιστήριο. Στο προφητικό
αυτό κείμενο του Μεσοπολέμου, που

μας δίνει μια μεταφορά για τον πολιτι-
σμό και τη μάθηση, μπαίνει η παράμε-
τρος εκείνη που αποσιωπάται, η βία της
κουλτούρας, δηλαδή ο πόνος.

Σ' ένα σχολείο εντατικής αναμόρφω-
σης, όπως η Μακρόνησος, ή ακόμη πιο
ριζικής εκμάθησης, όπως το Άουσβιτς, ο
εθνικός ή ο φυλετικός μύθος αφήνουν να
φανεί αυτή η άλλη πλευρά της κουλτού-
ρας, την οποία δυστυχώς εικονογράφησε
πολύ παραστατικά η περίπτωση του λα-
ού του Ισραήλ στα μέσα του 20ού αιώνα.
Ίσως ανάλογες σχέψεις να έκαναν έναν
ακόμη μεγάλο Έλληνα ποιητή και δά-
σκαλο, τον Νίκο Εγγονόπουλο, να γρά-
ψει τον δικό του εβραϊκό κύκλο ποιημά-
των και να δώσει σε ένα από αυτά τον
τίτλο «Των ιερών Εβραίων», επικαλού-
μενος ρητά τον Καβάφη και υπόρρητα
τον Σικελιανό.

*[Η κα Φραγκίσκη Αμπατζοπού-
λου είναι καθηγήτρια Νεοελληνικής
Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή
του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
Έχει ασχοληθεί με θέματα του Ελλη-
νικού Εβραϊσμού στα βιβλία της «Το
Ολοκαύτωμα στις μαρτυρίες των
Ελλήνων Εβραίων», «Η λογοτεχνία
ως μαρτυρία. Έλληνες πεζογράφοι
για τη γενοκτονία των Εβραίων», «Ο
Άλλος εν διωγμώ – Ζητήματα ιστο-
ρίας και μυθολογίας – Η εικόνα του
Εβραίου στη λογοτεχνία». Η παραπά-
νω μελέτη της προέρχεται από το βι-
βλίο της «Η Γραφή και η Βάσανος –
Ζητήματα λογοτεχνικής αναπαράστα-
σης» (εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2000).
Στο ίδιο βιβλίο περιέχονται κι άλλες
μελέτες για τους Εβραίους στη σύγ-
χρονη εποχή].*

Σημειώσεις

1. Κωστής Παλαμάς, «Πρόλογος» στον *Δωδε-
κάλογο του Γύφτου* (1906), *Απαντα*, τόμ. Γ', σελ.
294.
2. Άγγελος Σικελιανός, «Αφορμαί και αίτια
[των αντισημιτικών επεισοδίων της Θεσσαλονί-
κης]» (1931). *Πεζός λόγος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα
1983, τόμ. Γ', σελ. 29.
3. Ο Γκίλφορντ, που ήταν ορθόδοξος, σε έκθε-
ση προς τον γραμματέα της Ιονίου Γερουσίας, 31

Μαρτίου 1823, πρότεινε, πέρα από τη δογματική θεολογία, να διδάσκεται η εκκλησιαστική ιστορία και οι βιβλικές και ανατολικές γλώσσες. Βλ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, πρωτοπρεσβύτερος, «Η εισαγωγή της εβραϊκής γλώσσας στην ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση», *Καιρός* (Θεσσαλονίκη), αφιέρωμα στον Δαμιανό Δόικο (1996), αναδημοσιεύεται στα *Χρονικά* (όργανο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου), 149 (1997), σελ. 4 – 12.

4. Leon Poliakov, *Histoire de l'antisemitisme*, Seuil, Παρίσι 1991, τόμ. Β', σελ. 31 – 41.

5. Για τις στενές φιλικές σχέσεις του Ανδρέα Κάλβου με Εβραίους της Ιταλίας, βλ. Κώστας Πορφύρης, *Ο Ανδρέας Κάλβος καριμπονάρος. Η μυστική δίκη των καριμπονάρων της Τοσκάνης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1975.

6. Νάσος Βαγενάς, «Η συγκριτική φιλολογία στην Ελλάδα», στο *Η Ειρωνική γλώσσα. Κριτικές μελέτες για τη νεοελληνική γραμματεία*, εκδ. Στυγμή, Αθήνα 1994, σελ. 285.

7. Έργο του Marchese Francesco Albergati Caparelli (1793), *Επιστολή απολογητική ενός Μαρκιωνος Φραγκίσκου Αλβεργάτου Καπακέλλου κατά της επιστολής του Κυρ Αββά Κομπαγνόνου, αναστρεφόμενης περί την ομοιότητα νεωστί παρ' εκείνου ανακαλυφθείσαν αναμέσον Εβραίων και Ελλήνων, μεταπεφρασμένη εκ της Ιταλικής γλώσσας εις το απλο – ελληνικόν. Ενετίησι 1802. Ο Φίλιππος Ηλιού σχολιάζει ότι πρόκειται για μετάφραση πιστή γενικά, με μια προσθήκη στη σελ. 42 για τον Μπότσαρη [βλ. Colorni, «La polemica intorno Fagio sui Ebrei et sui Graeci», *Studi sul Ebraismo Italiano* (1974)]. Βλ. Φίλιππος Ηλιού, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα* (1801 – 1818), ΕΛΙΑ, Αθήνα 1997, τόμ. Α', σελ. 35.*

8. Κωστής Παλαμάς, «Η σαφήνεια και η ασάφεια», *Άπαντα*, τόμ. Β', σελ. 203.

9. Κωστής Παλαμάς, «Ρωμικός και ρωμιούσνη» (1901), *Άπαντα*, τόμ. ΣΤ', σελ. 276.

10. Κωστής Παλαμάς, *Δωδεκάλογος του Γύφτου*, *Άπαντα*, τόμ. Γ', σελ. 347.

11. Ο Παλαμάς μνημονεύει τα λόγια του Painleve, Γάλλου μαθηματικού: «Σαν τον ελληνισμό κι ο Ιουδαϊσμός είναι μια βαθειά πηγή των δυτικών μας πολιτισμών. Μας έδωσε τη Βίβλο του, το Θεό του, άσβυστη δίψα δικαιοσύνης, το λυρισμό των παλαιών του προφητών, κραχτερά τινασμένο προς τη θεότητα». Τι να προσθέσω, ταπεινός εγώ, στα ωραία αυτά λόγια παρά τη συγκίνηση που απέληξα μου προξενεί κάθε φορά που τη συλλογιστώ, η ιδέα του Σιωνισμού, ανάλογα στη σκέψη μου με όλες τις διαφορές με το πανελλήνιο ιδανικό που πήρε το όνομα Μεγάλη Ιδέα...». «Για τον σιωνισμό» (26.12.1927), εφημ. Le Jeune Jour (Θεσσαλονίκη) (1/1/1928), *Άπαντα*, τόμ. ΙΔ', σελ. 200.

12. Άγγελος Σικελιανός, «Αφορμαί και αίτια [των αντισημιτικών επεισοδίων της Θεσσαλονίκης]», *ό.π.*, σελ. 26.

13. Άγγελος Σικελιανός, *Τριαντατρία και τρία ανέκδοτα κείμενα, 1902 – 1950* (επιστολές, ποιήματα κ.τ.λ.), παρουσίαση Γ.Π. Σαββίδη, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1981, σελ. 72.

14. Marguerite Yourcenar, *Κριτική παρουσίαση του Κωνσταντίνου Καβάφη* (1958), μετάφραση Γιώργου Σαββίδη, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1983.

15. Βλ. Αλέκος Καραπαναγόπουλος, *Ο Κ.Π. Καβάφης ήταν χριστιανός*; Εκδ. Δωδώνη, 1993.

16. Edmund Keeley, *Η καβαφική Αλεξάνδρεια. Η εξέλιξη ενός μύθου*, μετάφραση Τζένης Μαστοράκη, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1979, σελ. 113 και 181.

17. Άγγελος Σικελιανός, «Πρόλογος», *Λυρικός βίος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1978, τόμ. Α', σελ. 69.

18. Τίμος Μαλάνος, *Ο Καβάφης έλεγε*, εκδ. Πρόσπερος, Αθήνα 1986, σελ. 13.

19. Κωστής Παλαμάς, «Για το δράμα, όχι για το θέατρο». *Άπαντα*, τόμ. ΣΤ', σελ. 349: «Η μεγάλη τέχνη δεν έχει σύνορα. Αν κάποιος κατηγορήσουν το έργο του και το βαφτίσουν πατριωτικό (σ.σ.: η υπογράμμιση δική του) καταφρονετικά, με σύνορα στενά, εκεί που η μεγάλη Τέχνη σύνορα δεν έχει, μην το συλλογιστείς. Να στοχάζεσαι μόνο πως τα πιο δυνατά και τα πιο πολυγύρευτα έργα φνιγρύνουνε συχνά πυκνά μέσα στο περιβόλι του ντόπιου (σ.σ.: η υπογράμμιση δική μου) και πως ο ποιητής είναι της Πολιτείας καμάρι και πολιτοφύλακας».

20. Ας μην μας ξεγελάνε οι χλαμύδες τις οποίες κατά καιρούς υιοθετούσε για την ατομική του ενδυμασία. Ο Σικελιανός είχε μια ταπεινή και τραγική πλευρά και ήταν ο Έλληνας εφευρέτης του «χάπενιγκ», υπερρεαλιστής πριν από τους υπερρεαλιστές. Θυμίζω απλά τη φιλία του με τον Γιάννη Σκαρίμπα, που προέκρινε, αναμφίβολα για παρεμφερείς λόγους, τη φουστανέλα ή τις στολές του Καραγκιόζη. Και αυτά τα ενδυματολογικά τους «παιχνίδια», πολύ σοβαρά κατά τη γνώμη μου, σίγουρα δεν είναι ασήμαντες λεπτομέρειες.

21. Άγγελος Σικελιανός, «Ιουδαϊσμός και ελθνησμός (Το μάθημα του Ρενέ Μαρδοχαίου Γκουασταλλά)» (ομιλία, 1949), *Πεζός λόγος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1985, τόμ. Ε', σελ. 194 – 212.

22. Αξίζει να σημειωθεί ότι από ένα μαθητή του Άγγελου Σικελιανού κυκλοφόρησε το μόνο περιοδικό στο οποίο υπάρχει έντονη συνεργασία και παρουσία εβραϊκών θεμάτων. Συγκεκριμένα, πρόκειται για το περιοδικό *Δελφικά Τετράδια*, που κυκλοφόρησε από το 1964 έως το 1967 με διευθυντές τον ποιητή Φοίβο Δέληφ (ψευδώνυμο του Γιώργου Κανέλλου) και τον Θεσσαλονικιό Εβραίο λόγιο και δημοσιογράφο Μπαρούχ Σιμπή, που επί Κατοχής συμμετείχε στο ΕΑΜ. Το περιοδικό χαρακτηριζόταν «τριμηνιαία έκδοση φιλοσοφική και φιλολογική» και στόχος του, όπως διαβάζουμε στο προλογικό σημείωμα του πρώτου τεύχους ήταν η προάσπιση των ανθρωπιστικών, ειρηνιστικών ιδανικών. Ο Μπαρούχ Σιμπή έγραψε στο περιοδικό αυτό πολλά άρθρα κατά του ρατσισμού και της γενοκτονίας των Εβραίων και των Τσιγγάνων. Βλ. ενδεικτικά Μπαρούχ Σιμπή, «Ο αιώνας της γενοκτονίας. Η γενοκτονία των Τσιγγάνων», *Δελφικά Τετράδια*, 1 (1964), σελ. 12. «Έγλημα και τιμωρία (με αφορμή την έκθεση παιδικών σχεδίων από το στρατόπεδο Τερεζίβ)», *Δελφικά Τετράδια*, 3 – 4 (1965), σελ. 135 – 139.

Η Ισραηλιτική Κοινότητα Νέας Ορεστιάδας

Του κ. ΡΑΦΑΗΛ ΦΡΕΖΗ

Η μικρή Κοινότητα της Ν. Ορεστιάδας συστήθηκε το 1923, όταν η Ελλάδα απέδωσε στην Τουρκία το 1921, την παλιά Ορεστιάδα (Καραγάτς). Η εγκατάσταση 20 περίπου εβραϊκών οικογενειών, καθώς και άλλων Ελλήνων χριστιανών, στη «νέα πόλη» που βρισκονταν στην ακριτική περιοχή του Έβρου, άρχισε να προκαλεί αντιδράσεις των δευτέρων και παρότρυναν τις Αρχές για την εκδίωξη των Εβραίων προφασιζόμενοι ότι η πόλη βρίσκεται σε «ευαίσθητη περιοχή» ενώ, όπως προκύπτει από διάφορα έγγραφα, το «πρόβλημα» εστιαζόταν στον εμπορικό ανταγωνισμό που δημιουργούνταν.

Ενδεικτικά, του πνεύματος που επικρατούσε τότε, θα αναφέρουμε μερικά έγγραφα μεταξύ των οποίων το υπ' αριθμ. 7854/16.3.1925 του διευθυντή Διοίκησης του

Υπουργείου Εσωτερικών Ν. Λιακόπουλου, προς τον Γεν. Διοικητή Θράκης όπου γράφει:

«Απαντώντες επί του υπ' αριθ. 2919 υμετέρου εγγράφου, έχομεν την τιμήν, συν τη επιστροφή δι' αυτού διαβιβασθείσης ημίν υπ' αριθ. 730 ε.ε. αναφοράς της Νομαρχίας Καβάλλας, μετά των συνημμένων ταύτη αιτήσεων, να γνωρίσωμεν ότι από απόψεως εσωτερικού ελλην. Δικαίου, οι κατά την προσάρτησιν της Θράκης εις την Ελλάδα, κάτοικοι ταύτης, απέκτησαν αυτοδικαίως την ελληνικήν ιθαγένειαν δυνάμει ρητής διατάξεως του άρθρ. 2 του νόμου 2492 του 1920. Συνεπώς οι διαμένοντες ήδη εις το κράτος και προσάγοντες στοιχεία πείθοντα περί της εν Θράκη κατά την προσάρτησιν ταύτης κατοικίαν των, δέον να θεωρούνται πολίται Έλληνες και να εγγράφονται εις τα δημοτολόγια και τα μητρώα αρρένων του τόπου της ενεστώσης διαμονής των, άνευ περαιτέρω διαδικασίας. Τα ανωτέρω νομοθετήματα τα αφορώντα την πολιτογράφησιν των προσφύγων, περιέλαβον και εις εκ της Ανατολ.

Θράκης προερχομένους, ως εκ περισσού προς πρόληψιν αμφισβητήσεων. Τούτο όμως δύναται να ανατρέψη το ως άνω γεγονός της πολιτογραφήσεως των περί ων πρόκειται προσώπων».

Παράλληλα ο Δήμαρχος Ορεστιάδος Δημητριάδης με το υπ' αριθ. 562/26.3.1925 έγγραφό του προς τον Πρόεδρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας, κοινοποιεί το υπ' αριθ. 2287 έγγραφο του Γεν. Διοικητή Θράκης Κων. Κουρτίδη προς τη Νομαρχία Έβρου, ύστερα από αίτημά της. Το έγγραφο αναφέρει:

«Εις απάντησιν επί της υπ' αριθ. 1261 ε.ε. υμετέρας αναφοράς, περί ανασυστάσεως της εν Ορεστιάδι και τέως εν Παλαιά Ορεστιάδι υφισταμένης Ισραηλιτικής Κοινότητος, ανακοινούμεν υμίν ότι η εν λόγω Κοινότης δύναται καθ' ημάς να θεωρηθή ως υπάρχουσα και να εξακολουθήσει λειτουργούσα εν συνεχεία, καθ' όσον διά της εν Νέα Ορεστιάδι μεταφοράς της, δεν μετέβαλε κατάστασιν και παρα-

καλούμεν ίνα εκδώσθε σχετικήν διαταγήν εις τον Υποδιοικητήν Ορεστιάδος με την εντολήν όπως ανακοινώση τούτο εις τους ενδιαφερομένους».

Με τα ανωτέρω δεδομένα στις 15.6.1925 η Γεν. Διοίκηση Θράκης, εκδίδει «παραχωρητήριο αστικού γηπέδου εις Νέα Ορεστιάδα» προς την Ισραηλιτική Κοινότητα με το οποίο της παραχωρείται το υπ' αριθ. 53 οικόπεδο επί της οδού Ευρίπου, για την ανέγερση κτιρίου Συναγωγής. Το παραχωρητήριο τάσει προθεσμία όπως «εντός 10 ημερών από της σημερινής, ποιήσεται έναρξιν ανεγέρσεως εν αυτώ οικοδομής εντός δύο μηνών αποπερατώσα ταύτην συμφώνως τω σχεδίω». Και σημειώνει ότι μετά την παρέλευση της διμήνου προθεσμίας - η οποία δύναται να παραταθεί για ένα ακόμη μήνα - η παραχώρηση θεωρείται άκυρη και το γήπεδο με τα τυχόν τεχνικά έργα εκποιείται προς όφελος του ταμείου ανεγέρσεως Ν. Ορεστιάδας, (περιερχόμενη στην κυριότητα του Δημοσίου).

Παρά τις αρχικές ομαλές εξελίξεις για την Κοινότητα μεσολαβεί το υπ' αριθμ. 275/7.8.1925 άκρως εμπιστευτικό έγγραφο του Νομάρχη Έβρου Καλογερόπουλου προς την Γεν. Διοίκηση Θράκης, που ούτε λίγο ούτε πολύ γράφει:

«Εις εκτέλεσιν της υπ' αριθ. 14250 και 14309 ε.ε. κρυπτογραφικών υμών διαταγών «περί μη απομακρύνσεως εξ Ορεστιάδος των εκεί συγκεντρωθέντων εκ Τουρκίας και Βουλγαρίας Ισραηλιτών» λαμβάνομεν την τιμήν να αναφέρωμεν τα ακόλουθα:

Κατά την τελευταίαν εν Αθήναις παραμονήν ημών το Υπουργείον Εσωτερικών πληροφορηθέν ότι, ο τέως Γεν. Διοικητής Θράκης, είχαν επιτρέψει την επ' άοριστον παραμονήν εν Διδυμοτείχω Ισραηλιτών ξένων υπηκόων ελθόντων εκεί εκ Τουρκίας και Βουλγαρίας εσχάτως, και δη των διδασκάλων της εν Διδυμοτείχω Ισραηλιτικής Κοινότητος, οίτινες ετύγχανον Τούρκοι και Βούλγαροι υπήκοοι, διέταξεν ημάς, ίνα τάξωμεν αυτοίς ορισμένην

Αριθ. 53

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΘΡΑΚΗΣ
ΠΑΡΑΧΩΡΗΤΗΡΙΟΝ
ΑΣΤΙΚΟΥ ΓΗΠΕΔΟΥ ΕΙΣ ΝΕΑΝ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑ

Παραχωρούμεν εις τὴν Ισραηλιτικὴν Κοινότητα Καλλικράτη Χ. Βραχίμα τὸ ἐπ' ἀριθ. 53 οἰκόμενον κτίριον ἐν τῇ ὁδῷ Εὐριώπου

Ὁ ἐπιγόμενος ὑπογράφεται ὅπως ἐντός 10 ἡμερῶν ἀπὸ σημερινῆς ἑναρξιν ἀνεγέρσεως ἐν αὐτῷ οἰκοδομῆς, ἐντός δὲ δύο μηνῶν, ἀποπερατώσας ταύτην, συμφώνως τῷ σχεδίῳ τούτῳ

Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς 10 ἡμερῶν προθεσμίας ἂνε ἀρχῆς ἐκτελέσεως ἢ παύσει διανομῆς αὐτοῦ, τὸ ἐπίγειον περιχρησιάζεται εἰς ἕτερον προτιθέμενον εἰς οἰκοδομίαν.

Μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς δύο μηνῶν προθεσμίας χωρὶς ν' ἀποτελειώσῃ ἢ ἀνεγέρῃ τῆς οἰκοδομῆς, ἢ παύσῃ διανομῆς αὐτοῦ, τὸ δὲ γήπεδον μετὰ τῶν τυχόν τεχνικῶν ἔργων ἐκποιεῖται πρὸς ὄφελος τοῦ ταμείου τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Νέας Ὀρεστιάδος. Εἰς τὸν κατ' ἀρ. ἢ ἀρ. ποίησις καταβάλλεται ἀπὸ τοῦ ἀρρωστοῦ μόνον ἢ ἀπὸ τῶν τεχνικῶν ἔργων.

Ἡ ἀνωτέρω μνησθεὶς προθεσμία δεσμεύει τὴν κοινότητα ἐπὶ ἑκατὸν μῆνα δι' ἡτοιχομηθείσης ἀπορρίψεως τοῦ ὕποδομητοῦ, ἢ δὲ ἐξήγητος πραγματοποιήσεως τοῦ Γενικοῦ Ἀποκεντρωμένου Θράκης τῆς αἰτήσεως τοῦ ἐνδιαφερομένου καὶ κατόπιν προτάσεως τοῦ Ὑποδιοικητοῦ καὶ Μηχανικοῦ.

Ἀπὸ τῆς 1ης Ἀπριλίου 1925 ἀπαντῶν τὰ γήπεδα τοῦ Ἀστικοῦ Συναγωγιστοῦ ἂν δὲν ἐγένετο ἀρχῆς ἐκτελέσεως περιέρχονται εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Δημοσίου καὶ διατίθενται ἐκποιούμενα πρὸς ὄφελος τοῦ Ταμείου ἀνεγέρσεως τῆς Νέας Ὀρεστιάδος.

Ἐν Νέῃ Ὀρεστιάδι τῇ 15 Ἰανουαρίου 1925

Ὁ
Διοικητικὸς Ἐπίτροπος Νέας Ὀρεστιάδος

[Signature]
Πρὸς

τὸν κ. Διοικητικὸν Ἐπίτροπον Νέας Ὀρεστιάδος

Ἡμεῖς οὕτως ἀποδέχομαι τὸ ἐπίγειον κτίριον καὶ τὸ περιχρησιζόμενον γήπεδον ἕως οὗ αὐτὸς ἢ ἡμεῖς

Καλογερόπουλος

Παραχωρητήριο γηπέδου για ανέγερση Συναγωγής στη Ν. Ορεστιάδα, το 1925.

προθεσμίαν, εντός της οποίας να εγκαταλείψωσι το ελληνικόν έδαφος.

Επί του προκειμένου ζητήματος και το Υπουργείον Εσωτερικών διά της 4459 ε.ε. διαταγής αυτού εγγώρρισε ημίν «ότι ουδαμώς συμφέρει η εγκατάστασις εν Θράκη ιδίως Ισραηλιτών Οθωμανών υπηκόων και ότι έχει υποβληθεί εις την Εθνοσυνέλευση, σχέδιον νόμου, δι' ου θα δύναται να απαγορευθή η

εγκατάστασις μόνιμος και προσωρινή ξένων εν γένει υπηκόων και εις ορισμένας περιφέρειας.

Κατά την σχετικήν συζήτησιν ήτις διεξήχθη μεταξύ του Διευθυντού της Διοικήσεως παρά τω Υπουργείω των Εσωτερικών κ. Λιακόπουλο και ημών διαπιστώσαμεν ότι το Υπουργείον έχει την γνώμην ότι πρέπει πάση θυσία να μην επιτραπή η δημιουργία ξένων μειονοτήτων και δη Ισραηλιτικών τοιούτων παρά τα σύνορα.

Κατόπιν τούτου άμα τη ενταύθα εξ Αθηνών επιστροφή ημών διετάξαμεν τον Υποδιοικητήν Διδυμοτείχου όπως τάξη ορισμένην προθεσμίαν εις τους εκεί ξένους υπηκόους εντός της οποίας να εγκαταλείψωσι το ελληνικόν έδαφος. Εις την διαταγήν ημών ταύτην συνεμορφώθησαν πάντες οι λοιποί καίτοι ήσαν εφοδιασμένοι με εγγράφους αδειάς του τέως Γεν. Διοικητού Θράκης, δι' επ' άοριστον παραμονήν αυτών επί του Ελληνικού εδάφους, πλην της Βουλγαρίδος υπηκόου Ισραηλιτίδος Γκρατζιανής Διευθυντριάς του Ισραηλιτικού σχολείου, δι' ην η Ισραηλιτική Κοινότης προέβη εις διαβήματα παρά τω Υπουργείω των Εσωτερικών και ημών προς οριστικήν παραμονήν αυτής εν Διδυμοτείχω. Το Υπουργείον Εσωτερικών εν τούτοις απαντών εις την υπ' αριθ. 253 ε.ε. κρυπτογραφικήν αναφοράν ημών διά της υπ' αριθ. 26188 ε.ε. τηλεγραφικής διαταγής αυτού δηλοί ότι δεν εγκρίνει την εν Διδυμοτείχω παραμονήν ταύτην. Έχοντες όθεν υπ' όψιν τας εν προκειμένω σαφείς και κατηγορηματικάς οδηγίας του Υπουργείου Εσωτερικών, και πληροφορηθέντες κατά την τελευταίαν εις Ορεστιάδα περιοδείαν ημών, ότι συνεκεντρώθησαν εκεί βαθμηδόν εκ Τουρκίας και Βουλγαρίας περί τας δέκα επτά Ισραηλιτικά οικογένειαι αίτινες παρά τους κειμένους νόμους συνέταξαν και Ισραηλιτικήν Κοινότητα, άνευ προς τούτο νομίμων διατυπώσεων, εθεωρήσαμε καθήκον ημών να ενεργήσωμεν έλεγchon όσον αφορά την ιθαγένειαν αυτών, προς τούτο δε διά του εν Ορεστιάδι υποδιοικητού της Χωροφυλακής ετάξαμεν αυτοίς πενθήμερον προθεσμίαν προς προσαγωγήν των σχετικών εγγράφων. Εις την ενέργειαν ημών ταύτην πλην των ανωτέρω λόγων, παρότρυναν ημάς και **αι διαμαρτυρίαί πλείστων εκ των προκρίτων** κατοίκων Ορεστιάδος, εις τους κατά καιρούς ελθόντας εκεί Ισραηλίτας, εχορηγήθησαν παρά του εκεί Ταμείου Στεγάσεως, οικόπεδα, επί των οποίων ανήγειρον ούτοι κατοικίας και καταστήματα παρά τον προορισμόν της συστά-

σεως και λειτουργίας του εν λόγω Ταμείου αφορώντος την στέγασιν και περίθλαψιν των ομογενών προσφύγων, οίτινες τουναντίον εξακολουθούσι και ήδη παραμένοντες άστεγοι. Εκείνο δε όπερ προξενεί κατάπληξιν, είναι, ότι παρεχωρήθη υπό του Ταμείου Στεγάσεως οικόπεδον εις τους ως άνω Ισραηλίτας προς ανέγερσιν Συναγωγής, ανεγερθείσης ήδη, καθ' ην στιγμήν αι θρησκευτικά ιεροτελεστίαι των Ορθοδόξων Χριστιανών Ορεστιάδος τελούνται εντός ξυλίνου παραπήγματος, κατ' εφημισμόν ναού, τα δε τέκνα αυτών στερούμενα σχολικού κτιρίου, εδιδάσκοντο παρά τα σύνορα την Πάτριον γλώσσαν και την προς την πατρίδα αγάπην εντός σεσαθρωμένων ξυλίνων παραπηγμάτων ή εν υπαίθρῳ.

Ο τέως Πρόεδρος του Ταμείου Στεγάσεως Ειρηνοδίκης Ορεστιάδος κληθείς παρ' ημών εδήλωσεν ότι παρεχώρησεν το οικόπεδον προς ανέγερσιν Ισραηλιτικής Συναγωγής, κατόπιν προφορικής διαταγής της Γενικής Διοικήσεως Θράκης. Οι ως άνω διαμαρτυρηθέντες κάτοικοι Ορεστιάδος εδήλωσαν ημίν επί πλέον, ότι οι εκεί Ισραηλίται ως διαθέτοντες μεγαλύτερα χρηματικά κεφάλαια κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν εις χείρας των, το μεγαλύτερον μέρος της εμπορικής κινήσεως της πόλεως αφαιρέσαντες ένα σπουδαιότατον πόρον ζωής από τους ομογενείς πρόσφυγες βιοπαλαιστές.

Ο Υποδιοικητής Χωροφυλακής Ορεστιάδος διετάχθη όπως δι' αναφοράς του γνωρίσει ημίν το αποτέλεσμα του διενεργηθησομένου ελέγχου των αποδεικτικών εγγράφων Ιθαγενείας των Ισραηλιτών ίνα επί τη βάσει αυτού ζητήσωμεν νεωτέρας οδηγίας παρά του Υπουργείου των Εσωτερικών περί της εν προκειμένω περαιτέρω ενεργείας ημών.

Όσον αφορά την εν τη υπ' αριθ. 14250 ε.ε. κρυπτογραφικήν ημών διαταγήν διατυπωμένην γνώμη ότι οι εκ Παλαιάς Ορεστιάδος (Καραγάτς) ελθόντες εις νέαν Ορεστιάδα Ισραηλίται διατηρούσι την Ελληνικήν Ιθαγένειαν, ήν είχαν αποκτήσει, ως ευρεθέντες εν τη Ανατολική Θράκη κατά τον Σεπτέμβριον του 1920, επιτραπήτω ημίν να φρονούμεν ότι αντίκειται προς τα Νομοθετικά Διατάγματα «περί πολιτογραφήσεως των εκ Τουρκίας εις Ελλάδα καταφυγόντων ομογενών», εν οίς γίνεται σαφώς μνεία ότι οι εξ Ανατολικής Θράκης προσφυγόντες Έλληνες το γένος αποκτώσι την Ελληνικήν Ιθαγένειαν επί τη βάσει των διατάξεων των εν λόγω Νομοθετικών Διαταγμάτων όπερ σημαίνει ότι ο νομοθέτης

δεν εθεώρησεν αυτούς ως κεκτημένους την Ελληνικήν Ιθαγένειαν συμφώνως προς την ως άνω γνώμη νμών. Αφ' ου δε οι εξ Ανατολικής Θράκης προσφυγόντες ομογενείς δεν εθεωρήθησαν ως αυτοδικαίως Έλληνες υπήκοοι πολύ περισσότερον δεν δύνανται να θεωρηθώσιν ως τοιοῦτοι οι εκείθεν αφιχθέντες αλλογενείς.

Η γνώμη ημών ενισχύθη και εξ αφορμής της εντεύθεν μετακινήσεως των Αρμενίων προσφύγων εξων πλείστοι παρουσίασαν πιστοποιητικά εγγραφής αυτών εις τα Δημοτολόγια και μητρώα αρρένων του Δήμου παλαιάς Ορεστιάδος (Καραγάτς) και άλλων Δήμων της Ανατολικής Θράκης οίτινες εν τούτοις δεν ανεγνωρίσθησαν ως Έλληνες υπήκοοι διαταχθείσης της μετακινήσεως αυτών.

Τελευταίον θεωρούμεν ως επιβαλλόμενον ημών καθήκον να τονίσωμεν τους κινδύνους, οίτινες **επαπειλούσι την συνοριακήν ασφάλειαν ημών εκ της δημιουργίας εστιών ξένων μειονοτήτων εις τας παραμεθορίους πόλεις, ιδίως δε Ισραηλιτικών τοιούτων**, των οποίων τα αισθήματα απέναντι ημών τυγχάνουσι γνωστά, ως εδίδαξεν ημάς η πικρά εκ του παρελθόντος πείρα. Επί πλέον η άποψις αύτη ενισχύεται εκ της ανάγκης όπως δι' υψίστους Εθνικούς λόγους η περιφέρεια της Δυτικής Θράκης και ιδίως τα παραμεθόρια τμήματα αυτής εποικισθώσιν αποκλειστικώς δι' ομογενών ακραιφνών Ελληνικών αισθημάτων.

Πλην τούτου η άχρι τούδε τηρηθείσα στάσις υπό της Ισραηλιτικής μειονότητος Θεσσαλονίκης αξιούσης προνομιακήν δι' αυτήν θέσιν, και αποστεργούσης να συμμορφωθή προς τους κειμένους νόμους του Κράτους, ως ο περί Κυριακής αργίας τοιούτος, διά την μη εφαρμογήν του οποίου επεκαλέσθη και ξένας επεμβάσεις, φρονούμεν ότι αποτελεί αναμφισβήτητον απόδειξιν περί του επικινδύνου της δημιουργίας και άλλων Ισραηλιτικών εστιών, εις ετέρας πόλεις του Κράτους και δη τας παραμεθορίους».

Αυτά, λοιπόν έγγραφε τότε ο Νομάρχης Καλογερόπουλος. Παρά την άγνοια του ανωτέρω εγγράφου από την Ισραηλιτική Κοινότητα, η διάχυτη ανησυχία της για τις επικρατούσες «αντιλήψεις» την οδηγούν στην υποβολή ενός υπομνήματός της την 12.8.25 προς τον Γενικό Διοικητή Θεσσαλονίκης, που το υπογράφει ο Πρόεδρος Σ. Μισκατέλ και το οποίο αναφέρει:

«Από πολλών δεκάδων ετών εις την πόλιν Κα-

ραγάτς της Δυτικής Θράκης υπήρχε Ισραηλιτική Κοινότης αριθμούσα περί τας 60 οικογενείας. Τα μέλη της κοινότητος ταύτης, κατόπιν της υπό των Συμμάχων εν έτει 1920 παραδόσεως της πόλεως Καραγάτς εις την Ελλάδα και της επεκτάσεως επ' αυτής της Ελληνικής κυριαρχίας, υπήχθησαν εις την Ελληνικήν Ιθαγένειαν και απέβησαν Έλληνες υπήκοοι.

Μετά την υπό της Ελλάδος απόδοσιν του Καραγάτς εις την Τουρκίαν ήτοι εν έτει 1923 περί τας 20 ισραηλιτικά οικογένεια εκ των αποτελουσών την ως άνω Ισραηλιτικήν Κοινότητα Καραγάτς, λόγω της Ελληνικής υπηκοότητός των, εγκαταλείψασαι, υπό την προτροπήν της Ελληνικής Γεν. Διοικήσεως Θράκης και δη του τότε Γεν. Διοικητού κ. Δάσιου, τας εστίας των εν Καραγάτς, προσέφυγον μετά των Χριστιανών Ελλήνων της πόλεως ταύτης εις Ελληνικόν έδαφος και εγκατεστάθησαν εις την ιδρυθείσαν εν τη Ελληνική Θράκη Νέαν Ορεστιάδα. Εκεί συνεπήξαμεν, αι είκοσι Ισραηλιτικά οικογένεια, νέαν κοινότητα της οποίας τα μέλη εξηκολούθησαν διατηρούντα την Ελληνικήν Ιθαγένειαν και απέβησαν δημόται του Δήμου Ν. Ορεστιάδος.

Η Κοινότης ημών αύτη ανεγνωρίσθη και υπό των Ελληνικών Αρχών ως νομίμως συσταθείσα ως εμφανίζεται εκ της εν αντιγράφω προσαγομένης αποφάσεως της Γεν. Διοικήσεως Θράκης υπ' αριθμ. 2287. Παρεχωρήθη δε εις ημάς και το εκλογικόν δικαίωμα όπερ ησκήσαμεν μάλιστα κατά τας τελευταίας βουλευτικές εκλογάς, τα δε τέκνα ημών και εστρατεύθησαν.

Από της εγκαταστάσεώς μας εις την Ν. Ορεστιάδα ετύχομεν πάντοτε της προστασίας των Ελληνικών Αρχών της Γεν. Διοικήσεως Θράκης η δε προστασία αύτη εξεδηλώθη εσχάτως κατά τρόπον λίαν έμπρακτον διά της παραχωρήσεως εις ημάς γηπέδου προς ανέγερσιν και Συναγωγής ως εμφανίζεται εκ του υπ' αριθμ. 339 της 15 Ιουνίου 1925 παραχωρητηρίου.

Προ δημέρου όμως η Αστυνομία Ν. Ορεστιάδος, εκτελούσα διαταγήν της Νομαρχίας Έβρου, προσεκάλεσε νύκτωρ τας Ισραηλιτικάς οικογενείας Ν. Ορεστιάδος και ηξίωσε παρ' ημών να προσαγάγωμεν πιστοποιητικά Ελληνικής Ιθαγενείας του Δήμου Ν. Ορεστιάδος, καθόσον άλλως ήθελεν εκδιώξει ημάς εκείθεν εντός προθεσμίας τεσσάρων ημερών.

Επιπροσθέτως η υποδιοίκησις Ν. Ορεστιάδος διέταξεν ημάς όπως διακόψωμεν τας εργασίας της

715

Πολιτοποιητικόν

*Δήμαρχος Ορεστιάδος
Πολιτικού επί*

*Ο Αβραάμ Φαρίν φαρμά Ισραηλίδης
επί Ισραηλίδων φίλων εργαζομένης ες το
παρ' ημῶν ἑπισημίας Δημοτολογίου πρὸ ἀριθ. ἀριθ.
1088. ἐπ' ἕλες γυναικῶν 1898.
Πρὸ χρηματικῶν τοῦ παρὸς ἐπὶ αὐτῶν ἐπι. ἐπι. ἐπὶ
χρηματικῶν ὅσον εἰς
ἐπὶ Ορεστιάδος ἐπὶ 2^{ης} Ἰουλίου 1924.*

*Δήμαρχος Ορεστιάδος
Λ. Διμιτριάδης*

*Συμπροσέτα ἐπισημίας ἐπι. ἐπι.
πραγμ. ἐπὶ ἀριθ. ἀριθ. ἀριθ. ἀριθ.
ἐπισημίας ἀριθ. ἀριθ. ἀριθ. ἀριθ.*

*Ὀρεστιάδος 30-7-24
Ὀρεστιάδος 30-7-24*

Διμιτριάδης

Πιστοποιητικό του Δήμου για τον Αβραάμ Γ. Φαρίν, τότε Ραββίνο της Κοινότητας, το 1924.

ανοικοδομήσεως της Συναγωγῆς μας ἥτις οὕτω παραμένει ημιτελής.

Κατ' ακολουθίαν της διαταγῆς ταύτης ἀπετάθημεν, πρὸς τον κ. Δήμαρχον Ν. Ορεστιάδος ζητούντες την ἐκδοσιν των αιτηθέντων πιστοποιητικῶν ἀλλ' οὗτος ηρηθήθη ἰσχυρισθεὶς ὅτι δεν ἀναγνωρίζομεθα ἡμεῖς ὡς υπῆκοοι Ἕλληνες.

Τα γεγονότα ταῦτα προεκάλεσαν δικαίαν ταραχήν εἰς την ημετέραν κοινότητα καθόσον ουδεμίαν δικαιολογητικὴν βάσιν εἶχεν ἡ ἀπόφασις της Νομαρχίας Ἐβρου περὶ ἐκδιώξεώς μας ἐκ Ν. Ορεστιάδος,

περιορισθεῖσα εἰς τους Ἰσραηλίτας μόνον και μη ἐκταθεῖσα και ἐπὶ των λοιπῶν προσφύγων ἐκ Καραγάτς (Χριστιανῶν, Αρμενίων κ.λπ.).

Ἐπειδὴ, κ. Διοικητά, τα μέλη της Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ν. Ορεστιάδος, ὡν κατάλογος ἐπισυνάπτεται τῷ παρόντι, εἰμεθα πολῖται Ἕλληνες και ουδόλως δικαιολογεῖται ἡ περὶ ἐκδιώξεώς μας ἀπόφασις της Νομαρχίας Ἐβρου, ἀντικειμένη μάλιστα εἰς τους νόμους, λαμβάνομεν την τιμὴν να υποβάλωμεν θεομὴν αἴτησιν ὅπως, ἡ Υμ. Ἐξοχότης, ἐπεμβαίνουσα, διατάξῃ την ἀρμοδίαν Διοικητικὴν

Αρχήν και αποκαταστήση τα πράγματα εις την πρότερον κατάστασιν, επιτρεπομένης της ανενοχλήτου παραμονής ημών εν Ν. Ορεσιτιάδι και της αποπερατώσεως των εργασιών της ανοικοδομήσεως της Συναγωγής μας.

Ευπειθέστατοι

Διά το Διοικητικόν Συμβούλιον της Ισραηλ. Κοινότητος

Ο Πρόεδρος
Σ. Μισκατέλ

Με το αριθμ. Πρωτ. 912 η Γενική Διοίκηση Θεσσαλονίκης απευθύνει στις 13.8.1925 έγγραφο προς τη Γεν. Διεύθυνση Κομοτηνής το οποίο αναφέρει:

«Επί υμετέρας 1154 στοπ. Παρακαλούμεν διαταχθή Νομαρχία Έβρου μη προβή ουδεμίαν ενέργειαν σχετικώς με υπόθεσιν Ισραηλιτών Ν. Ορεσιτιάδος άχρι νεωτέρων ημών οδηγιών».

Η συνέχιση όμως της εκκρεμότητας ανησυχεί την Ισραηλιτική Κοινότητα η οποία σπεύδει να στείλει τηλεγράφημα προς τη Γενική Διοίκηση Θράκης (Κομοτηνή) που το υπογράφουν οι Νησίμ Κάλβο και Μποχώρ Μπέντα. Παραθέτουμε το κείμενο του τηλεγραφήματος:

«Είκοσι οικογένειαι Ισραηλιτών συνταυτίσαντες τύχην μας συμπολίτας Έλληνας Καραγάτς κατεφύγαμεν ενταύθα ανεγείραντες οικίας καταστήματα Συναγωγήν Στοπ. Μη αναγνωρισθέντες ομαδικώς υπήκοοι Έλληνες υπεβάλαμε αιτήσεις αποκτήσεως Ελληνικής υπηκοότητος συμφώνως αστικού δικαίου. Ήδη Νομάρχης Έβρου υπείκων ίσως εισηγήσεις ανταγωνιστών εμπόρων ψευδών τούτων παραστάσεων, έταξε ημίν πενθήμερον προθεσμίαν προσκομίσεως πιστοποιητικών Ελληνικής υπηκοότητος, α φυσικά στερούμεθα απειλών απέλασιν Στοπ. Διαμαρτυρόμενοι αμφισβητούμενα αισθήματά μας έναντι Ελληνικής Πατρίδος παρακαλούμεν διατάξητε αποτροπήν απειλουμένων καθ' ημίν όντως κατ' ουσίαν Ελλήνων υπηκόων Στοπ. Αναμένομεν εναγωνίως ευμενή ημών επέμβασιν υμετέρας εξοχότητος».

Ο υπουργός Ρούσσος, με την αριθ. 31203 εγκύκλιό του, διευκρινίζει ότι:

«Εξ αφορμής ερωτήσεων διαφόρων Προξενικών Αρχών, αν Ισραηλίται και οι εφοδιασμένοι διά πιστοποιητικών ή διαβατηρίων των Ελληνικών

Αρχών Ανατολικής Θράκης, εν οίς αναφέρεται ότι ούτοι είναι δημόται δήμου τινός της κατεχομένης υπό της Ελλάδος Ανατολικής Θράκης, δύνανται να θεωρούνται Έλληνες πολίται και να εγγράφονται εις τα μητρώα των Προξενείων ως τοιούτοι απολαύοντες της Ελληνικής προστάσιος, λαμβάνομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν Υμίν τα ακόλουθα.

Η Θράκη Ανατολική τε και Δυτική προσηοτήθη εις την Ελλάδα διά του 3493 της 10.9.1920 εν άρθρω 3 του οποίου ωρίσθη ότι οι κάτοικοι τμημάτων τούτων, οι διατελούντες τέως υπήκοοι της προκατόχου Πολιτείας, δυνάμει της προσαορτήσεως την Ελληνικήν ιθαγένειαν. Συνεπώς οι... τότε εν Θράκη εγκατεστημένοι απέκτησαν την Ελληνικήν ιθαγένειαν, ην διατηρούσι και νυν μετά την συνθήκην της Λωζάνης από Ελληνικού δικαίου τουλάχιστον.

Όσοι επομένως παρουσιάζουσι πιστοποιητικά Δήμου Ανατολικής Θράκης ή διαβατήρια Ελληνικά εν οίς αναφέρεται ότι είναι δημόται τοιούτου δήμου δέον να αναγνωρίζονται υφ' υμών ως Έλληνες πολίται και να εγγράφονται εις τα μητρώα των Προξενικών Αρχών, υποβάλλοντες συνάμα και αίτησιν μεταγραφής εις άλλον δήμον του Κράτους.

Την αίτησιν αυτών ταύτην μετά του πιστοποιητικού ή διαβατηρίου, παρακαλούμεν όπως διαβιβάξητε εις το Υπουργείον Εσωτερικών διά την ενέργειαν των δεόντων, πάντως όμως δέον οι ενδιαφερόμενοι να γνωρίζωσιν ότι πιθανόν να μην είναι δυνατή η υποστήριξις της Ελληνικής αυτών ιθαγενείας απέναντι της Τουρκίας».

Με ημερομηνία 13.8.1925 βρισκουμε ένα άλλο έγγραφο του ΙΥ Τάγματος Δ' Συντάγματος Προκαλύψεως που υπογράφει ο Ταγματάρχης Δ. Παπανικολάου και απευθύνεται προς τον Πρόεδρον της Επιτροπής Ασφαλείας Αλεξανδρουπόλεως.

Το έγγραφο αυτό με αριθμό Ε 191 παραθέτουμε αυτούσιο:

«Λαμβάνω την τιμήν να γνωρίσω υμίν ότι από 20ημέρου περίπου παρατηρείται μεγάλη εισροή ξένων εκ Βουλγαρίας και Τουρκίας, και ίδια γυναικών, εις το ημέτερον έδαφος διά τακτικών διαβατηρίων. Η εξωτερική εμφάνισις των προσώπων τούτων ως και οι σκοποί δι' ους ισχυρίζονται ότι αφικνούνται ενταύθα, παρέχουσιν ευλόγους υπονοίας ότι πρόκειται περί προσώπων ερχομένων ενταύθα με ειδικάς αποστολάς προς ενίσχυσιν των εν τω η-

μετέρω κράτει ξένων προπαγανδών. Εις ενίσχυσιν των υπονοιών ημών τούτων έρχεται και το γεγονός ότι τα πρόσωπα ταύτα συναναστρέφονται πρόσωπα παρά της υπηρεσίας, υμίν θεωρούμενα ύποπτα.

Επειδή η τοιαύτη εισροή ξένων κατά την περίοδον ταύτην καθ' ην καθορίζονται οριστικώς τα σύνορα μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας και ευρίσκονται εις έντασιν αι σχέσεις ημών μετά της Βουλγαρίας, δεν δύναται να εκληφθή άλλως ή ως αποβλέπουσα εις την παροχήν αφ' ενός οδηγιών διά των προσώπων τούτων εις τους Τούρκους της Δυτικής Θράκης προς υποστήριξιν των Τουρκικών απόψεων επί των συνόρων κατά την διαχώραξιν αυτών και αφ' ετέρου εις την παροχήν πληροφοριών εις τους Βουλγάρους περί των διαθέσεων ημών και περί των εις τα Βουλγαρικά σύνορα συγκεντρωμένων ημετέρων στρατιωτικών δυνάμεων, παρακαλώ όπως ενεργηθώσιν τα δέοντα παρά ταις αρμοδίαις Ελληνικαίς Προξενικαίς Αρχαίς ίνα μη εκδίδωσι διαβατήρια διά πρόσωπα μη παρέχοντα ουδεμίαν εμπιστοσύνην ότι έρχονται ενταύθα με προθέσεις αγαθάς.

Επίσης παρακαλώ να υποδειχθή εις τας αρμοδίας Προξενικάς Αρχάς ότι δέον να μην επιτρέπουσι την εκ νέου είσοδον εις το ημέτερον έδαφος εις εκείνους επί των διαβατηρίων των οποίων σημειούται παρ' υμών ότι τυγχάνουσιν ύποπτοι.

Η υπηρεσία του Τάγματος παρετήρησε ότι το εν Φιλιππουπόλει Ελληνικόν Προξενείον επιτρέπει εξακολουθητικώς εις τον έμπορον Βούλγαρον Πέντσεφ Κων/ντίνον να εισέρχεται εις το ημέτερον έδαφος μολοντί επί του διαβατηρίου του εσημειώθη παρ' ημών ότι ούτος τυγχάνει ύποπτος.

Είναι γνωστόν ότι αι εν τη περιφερεία μας Τουρκικαί και Βουλγαρικαί προπαγάνδαι χρησιμοποιούσιν ως όργανα αυτών Ισραηλίτας και Αρμενίους δι' ων επικοινωνούσι μεθ' όλων των εν τη ημεδαπή και τω εξωτερικών κέντρων και δι' αυτών λαμβάνουσι οδηγίας εκ τε Τουρκίας και Βουλγαρίας.

Τα προαναφερόμενα πρόσωπα άτινα εσχάτως αφίχθησαν ενταύθα εισί κατά το πλείστον Ισραηλίται και Αρμένιοι και αφήκοντο προφανώς διά τους απωτέρω εκτιθεμένους σκοπούς.

Όσαύτως επειδή παρατηρούνται προσπάθειαι των αλλογενών τούτων στοιχείων να συμπήξωσι κοινότητας εις τας παραμεθορίους πόλεις και χωρία προς ευχερεστέραν διεξαγωγήν του προπαγανδιστικού αυτών έργου, παρακαλώ όπως ληφθή μέριμνα προς απομάκρυνσιν των στοιχείων τούτων

εκ της μεθορίου και την εγκατάστασιν εις ταύτην ακραιφνών μόνον Ελλήνων διότι ούτω και μόνον να επιτευχθή η ματαιώσις των προπαγανδιστικών ενεργειών των αλλογενών στοιχείων, άτινα απομακρυνόμενα της μεθορίου δεν θα δυνηθώσι να επικοινωνώσιν ευχερώς μετά των Τούρκων και Βουλγάρων.

Εις την αντίληψιν των οργάνων ημών υπέπεσεν ότι εις τους Αρμενίους και Ισραηλίτας παρέχονται εξαιρετικαί περιποιήσεις παρά των μεθοριακών Βουλγαρικών και Τουρκικών Στρατιωτικών τμημάτων».

Μετά την σύντομη αυτή αναφορά μας στις τότε συνθήκες και τις ιδέες που επικρατούσαν για τους Εβραίους θα αναφερθούμε περιληπτικά στα δεδομένα της Κοινότητας.

Στη Νέα Ορεστιάδα την περίοδο εκείνη εγκαταστάθηκαν 28 οικογένειες που αποτελούνταν από 59 άνδρες και 41 γυναίκες. Δέκα πέντε από αυτές είχαν αποκτήσει δικά τους σπίτια ενώ 13 δεν είχαν δική τους στέγη.

Η σύνθεση των οικογενειών αποτελούνταν κατά προέλευση 19 από την παλιά Ορεστιάδα (Καραγάτς) 5 από το Διδυμότειχο, 1 από τη Σμύρνη, 1 από τη Θεσσαλονίκη, 1 από την Αδριανούπολη και μία από τη Φιλιππούπολη.

Από ότι φαίνεται στη συνημμένη ονομαστική κατάσταση υπήρχαν 2 πλανόδιοι, 7 βιοτέχνες (Σανδαλοποιοί, Σαρωθροποιοί, Φανοποιοί, Τσαρουχάδες και 1 ράφτης), 3 υπάλληλοι, 1 μεσίτης, 1 ραββίνος, 2 επαγγελματίες (ποτοποιός, παντοπώλης) και 12 έμποροι (υφασμάτων, υαλοπώλες, ψιλικών, αλεύρων και κουκουλιών). [Τα στοιχεία προέρχονται από κατάσταση με ημερομηνία 5 Οκτωβρίου 1925 και με υπογραφή του Υποδιοικητή Ασφαλείας Βασματζίδη]. Χρέη ραββίνου εκτελούσε ο Αβραάμ Γιοσέ Φαρίν.

Μέχρι την Κατοχή υπήρχαν στην Κοινότητα 197 μέλη τα οποία συνελήφθησαν την περίοδο του διωγμού, και στάλθηκαν στα κρεματόρια όπου εξοντώθηκαν. Από αυτούς διασώθηκαν μόνον 3.

[Ο κ. Ραφαήλ Α. Φρεξής είναι πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητος Βόλου. Έχει γράψει «Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου», «Ο Εβραϊκός Τύπος στην Ελλάδα», «Alliance Israélite Universelle» κ.ά. Άλλα στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Ν. Ορεστιάδας έχουν δημοσιευθεί στο φύλλο 154, σελ. 6 του περιοδικού μας. Τα καταχωρούμενα έγγραφα προέρχονται από το αρχείο του ΕΛΙΑ].

Ονομαστική κατάσταση μελών Ισραηλιτικής Κοινότητας Ν. Ορεστιάδας το 1925

Όνοματεπώνυμο	Μέλη οικογένειας		Ημερ. Εγχατ.	Προέλευσις	Επάγγελμα	Ίδια στέγη
	Αρ.	Θηλ.				
ΑΔΑΤΤΟ Ιεσοά του Σαμπεθαΐ	1	2	1.2.24	Καραγάτς	Πλανόδιος	όχι
ΑΛΚΑΡΠΙΣ Τσελεμπί του Ισαάκ	0	2	1.10.24	Διδυμότειχο	Σανδαλοπ.	όχι
ΒΕΝΤΟΥΡΑ Σαμουέλ του Δαβίδ	0	2	10.1.24	Καραγάτς	Σάρωθρα	ναι
ΚΑΛΒΟ Ισραήλ του Σολομών	3	1	10.9.23	Καραγάτς	Υφάσματα	ναι
ΚΑΛΒΟ Σολομών του Μορδόχ	4	2	10.9.23	Καραγάτς	Ποτοποιός	ναι
ΚΑΛΒΟ Μορδόχ του Σολομών	0	2	10.9.23	Καραγάτς	Μεσίτης	ναι
ΚΑΛΒΟ Νησίμ	-	-	-	-	-	-
ΒΕΝΤΟΥΡΑ Βιτάλ του Μποχώρ	-	-	25.5.24	Σμύρνη	Ψιλικά	όχι
ΛΟΓΙΑ Μωύς του Μποχώρ	0	1	10.9.23	Καραγάτς	Έμπορος	όχι
ΛΟΓΙΑ Μποχώρ	-	-	-	-	-	-
ΜΙΣΚΑΤΕΛ Σολομών του Αβραάμ	2	-	10.9.23	Καραγάτς	Έμπορος	ναι
ΜΙΣΚΑΤΕΛ Μάρκος του Αβραάμ	3	3	10.9.23	Καραγάτς	Φανοποιός	ναι
ΜΙΣΚΑΤΕΛ Αλμπέρτος	-	-	-	-	-	-
ΜΑΛΗΓ Ιωσήφ του Μποχώρ	0	3	10.9.23	Καραγάτς	Υφασματέμπορ.	ναι
ΜΕΝΤΑ Μποχώρ του Μορδόχ	-	-	10.9.23	Καραγάτς	Υαλοπόλης	ναι
ΜΠΕΝΟΥΝ Σολομών του Ισαάκ	1	2	10.9.23	Καραγάτς	Υαλοπόλης	ναι
ΜΠΕΝΟΥΝ Ισαάκ του Σολομών	0	1	10.9.23	Καραγάτς	Ψιλικά	ναι
ΜΠΕΝΟΥΝ Μωύς του Σολομών	-	-	-	-	-	-
ΜΟΝΑΡΑΜ Ραφαέλ	-	-	-	-	-	-
ΜΥΤΡΑΝΗ Σολομών	-	-	-	-	-	-
ΜΕΣΟΥΛΑΜ Ισαάκ του Αβραάμ	-	-	10.9.23	Καραγάτς	Υπάλληλος	όχι
ΜΠΕΧΜΑΡΑΜ Ρουφ. του Μορδόχ	0	1	10.9.23	Καραγάτς	Υφάσματα	ναι
ΜΥΤΡΑΝΗ Γιωσέφ του Σολομών	2	3	10.9.23	Καραγάτς	Τσαρούχια	ναι
ΜΠΑΧΑΡ Μποχώρ του Σαούλ	2	1	20.7.94	Φιλιπούπολη	Υπάλληλος	όχι
ΝΑΟΥΜ Μεγήρ του Μωρίς	0	2	1.7.24	Διδυμότειχο	Ράπτης	όχι
ΣΑΡΦΑΤΗ Αβραάμ του Ααζών	2	2	1.7.25	Διδυμότειχο	Σανδαλοπ.	Όχι
ΤΑΡΡΑΤΟ Νησίμ του Ιακώβ	3	2	10.9.2	-	-	-
ΤΑΡΑΝΤΟ Μποχώρ του Ιακώβ	3	2	10.9.23	Καραγάτς	Υφάσματα	ναι
ΤΑΡΑΝΤΟ Μποχώρ του Νησίμ	3	2	1.4.24	Καραγάτς	Πλανόδιος	όχι
ΤΖΙΒΡΙ Σιμαντάβ του Δαβίδ	1	0	20.7.24	Διδυμότειχο	Εμπ. Αλεύρων	όχι
ΤΖΙΒΡΙ Ιωσήφ του Νησίμ	-	-	1.7.24	Διδυμότειχο	Εμπ. Κουκουλιών	όχι
ΦΑΡΙΝ Αβραάμ του Γιωσέφ	-	-	10.9.23	Καραγάτς	Ραββίνος	ναι
ΧΑΛΦΟΝ Μωύς του Σολομών	-	-	10.9.23	Καραγάτς	Υπάλληλος	όχι
ΧΑΛΦΟΝ Ισραήλ του Μπιπασάτ	-	-	18.7.4	Θεσ/νίκη	Τσαρούχια	όχι
ΧΑΛΙΤ Ιωσήφ του Μποχώρ	1	1	-	Ανδριανούπολη	Παντοπόλης	ναι

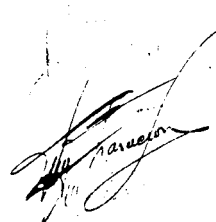
Κατάστασις των εν Ορεστιάδι εγκατεστημένων Ισραηλιτών οικογενειών το 1925

Αρ. οικογ.	Όνομα πατρός	Όνομα μητρός	Αριθμ. μελών οικογ. παλ. αγγ. κάρτα	Αριθμ. μελών οικογ. αγγ. αγγ. κάρτα	Χρόνος διαμονής στην Ορεστιάδα	Τόπος προέλευσ.	Επάγγελμα	Χρηστέος από την Ομάδα από Ελλάδα	Αν έχει ιδίαν στέγη	Μαρατηρήσε
1	Μισκιντέλ	Σολομών	1108	2	2	10281	Καραγάτς	✓	✓	✓
2	Βιέντας	Μποχώρ	1089	4	3	10281	Έμπορος	✓	✓	✓
3	Καλβό	Σολομών	1107	4	3	10281	Υφασματοπλάτ. Βουλγαρος	✓	✓	✓
4	Καλβό	Ισραήλ	1107	3	1	10281	Υφασματοπλάτ. Βουλγαρος	✓	✓	✓
5	Καλβό	Σολομών	1107	3	2	10281	Υφασματοπλάτ. Βουλγαρος	✓	✓	✓
6	Μεχραράβ	Ρουφάτ	1107	3	2	10281	Υφασματοπλάτ. Βουλγαρος	✓	✓	✓

Εν Ορεστιάδι τῆ 5 Ὀκτωβρίου 1925

Ὁ ὑποδιοικητὴς
Βασιστὴς

(Υπογραφή)

2001: Έτος Εγγονόπουλου

Το 2001 έχει κηρυχθεί ως έτος του ποιητή Νίκου Εγγονόπουλου.
Με την ευκαιρία αυτή δημοσιεύουμε το παρακάτω ποίημά του:

Το ποίημα της Εσθήρ Μπεσσαλέλ

- Και η Εστέρ;
- Τώρα έρχεται... η δύστηνη...
Alberto Savinio.

σαν ξαναεπιστρέψω
στη Θεσσαλονίκη
από την κόλαση
δεν θε ν' αφήσω τους αγαπητούς μου
τους Οβραίους πάλι να με ζουρλάνουνε
με τα
«είδες Σολωμονίκο - τάδε σύνταγμα -
είδες Μωϋσή - στον τάδε λόχο
τάδε διμοιρία - ή
ίσως να εσυνάντησες τον Αβραμίκο πουθενά;...».
και άλλα...

Θα τους αρπάξω από τα μούτρα
τους αγαθούς τους πονεμένους άνθρωπους
και με φωνές και με σκουξίματα
θα επιμείνω να μου πουν
αν συναντήσαν πουθενά
ποτέ
- και τώρα πού να βρίσκεται; -
την Εστερικά
τη Ρίκα
τ' αστέρι το λαμπρό
στα πρώτα ερωτικά μου χρόνια τα νεανικά
τα μικράτα μου!

ω! το κελεπούρι του μεγάλου παρισινού βι-
βλιοπωλείου!
η χαριτωμένη γαλλιδούλα!
(με βαθιές ρίζες - όμως-
εις γην Χαναάν)
ω! η υπέροχη μαγνόλια!
η κατάλευκη γαρδένια
τ' άσπρο μου γιασεμί

με τα μαύρα βελούδινα
σπανιόλικά της μάτια

ω! ο ποιητικός απόηχος
των γιοφυριών πάνω στο Σηκουάνα
η φουντωτή ανθισμένη καστανιά
των μακρυνών λεωφόρων
η μαγευτική γλυσίνα
των ανακτορικών πάρκων
η άκρως δονούμενη
θεσπέσια άρπα του Δαβίδ!

μα πώς την έχασα
την άφατη την
ευτυχία
απ' τα χέρια μου!
οι δίνες της ζωής υπήρξαν η αιτία...

παντού και πάντα την αναπολώ
πάντα τη σκέφτομαι
κι ο νους μου τώρα και πάντα είναι
κοντά της

μήπως να μετανάστεψε - ως ποθούσε -
στο

«Ερέτζ Ισραέλ»;
μήπως μου την έκαμαν
λουλουδάκι
οι απαίσιои Νατσήδες;
ή μήπως τώρα νάναι κάπου να μαραίνεται
και να μη
με θυμάται;

Φωτογραφία της Συναγωγής «Σαλώμ» των Χανίων (1913), η οποία καταστράφηκε ολοσχερώς κατά τους βομβαρδισμούς το 1942. (Από το βιβλίο του κ. Ν. Σταυρούλακη «Jewish sites and Synagogues of Greece»).

Οι Εβραίοι της Κρήτης κατά την γερμανικήν κατοχήν

(Στοιχεία εκ του ημερολογίου μου)

Του Θεολόγου ΝΙΚ. Ε. ΖΕΥΓΑΔΑΚΗ

Δημοσιεύω το σημείωμα τούτο προς παροχήν στοιχείων εις τον παρεπιδημούντα εν τη πόλει ημών ελλογιμώτατον Ισραηλίτην Καθηγητήν του εν Ιεροσολύμοις εβραϊκού Πανεπιστημίου κ. Τσβι Ανκόρι, συλλέγοντα στοιχεία διά συγγραφήν του περί των εν τη διασπορά Ιουδαίων.

Ως αναγράφω το 1938 εν τη «Θρησκευτ. και Χριστιαν. Εγκυκλοπαιδεία» (τόμ. Γ' σελ. 867 ε.), αι εναπομείνασαι εν τη πόλει Ισραηλιτικά οικογένεια (βλ. Στ. Ξανθουδίδην εν «Κρητ. Στοά», Β', σελ. 209 ε.) διετήρουν, κατά την προπολεμικήν ταύτην περίοδον, την παλαιάν συναγωγήν αλλά εστερούντο θρησκευτικού λειτουργού.

Το 1913 αναφέρεται «Ραββίνος της ενταύθα Ισραηλιτικής Κοινότητος» ο Κοέν («Νέα Εφημερίς», φύλλ. 105/27 – 4 – 1913, σελ. 2).

Η εβραϊκή Συναγωγή ευρίσκειτο παρά το ανατολ. άκρον του κολπίσκου του Δερματά (Κουμ Καπί), εις το «Μπεντενάκι», έναντι του σημερινού περιπτέρου του Δήμου, ούσα αξία λεπτομερούς περιγραφής διά την αρχιτεκτονικήν αυτής, αλλά και διότι ουδόλως σήμερον υφίσταται. Περιεγράφη υπ' εμού επί τόπου τον Σεπτέμβριον του 1942, ως εν τοις εφεξής χρονολογικώς θα εξιστορήσω, ολίγας εβδομάδας προ της καταστροφής της.

Ήτο τρίκλιτος ξυλόστεγος βασιλική κατακεχωσμένη κατά το ήμισυ και πλέον εντός του εδάφους, εστραμμένη δε προς ανατολάς. Αι διαστάσεις αυτής ήσαν, κατά προσέγγισιν 10X5 μ., το ύψος δε του μεν κεντρικού ευρυτέρου κλίτους 5 μ., των δε εκατέρωθεν 4. Εχωρίζοντο τα κλίτη διά τριών ένθεν και ένθεν κίωνων δωρικού ρυθμού, επί των οποίων εστηρίζοντο ανά τέσσαρα οξυκόρυφα τόξα. Άνωθεν τούτων υπήρχεν ανά εις αεραγωγός, ως μικρόν παράθυρον, έχον περίπου το σχήμα χοάνης, ούτινος το μεν μικρόν άνοιγμα ήτο το εξωτερικόν, το δε ευρύ το εσωτερικόν. Εις την ανατολικήν πλευράν εσχηματιζέτο είδος τι αφίδος. Η πύλη έκειτο εις την μεσημβρινήν πλευράν. Ετέρα τοιαύτη υπήρχεν αντιστοίχως εις την βόρειον πλευράν, ήτις είχε φραχθή. Παράθυρα είχαν ανά δύο εις εκατέραν των πλευρών και εν εις την δυτικήν. Επιγραφαί υπήρχον εν τη μεσημβρινή πλευρά, μία επί του πρώτου εξ αριστερών παραθύρου, επί μαρμάρου, ετέρα επί του δευτέρου παραθύρου, επί πέτρας, και τρίτη παραπλεύρως του παραθύρου τούτου. Προ του δυτικού τοίχου διηνοίγετο μεγάλη υπόγειος στοά.

Η συναγωγή, υποστάσα κατά τα πολεμικά γεγονότα του Μαΐου του 1941 βλάβας όχι σοβαράς, κατηδαφίσθη τον Σεπτέμβριον του 1942, ως και το περί αυτήν εκ των βομβών ωσαύτως καταστραφέν οικοδομικόν τμήμα, προκειμένου όπως δενδροφυτευθή και εξωραϊσθή ο χώρος. Το εντός του εδάφους μέρος αυτής και ολόκληραι αι κίονες ουδόλως εθίγησαν, του τμήματος τούτου καλυφθέντος μόνον υπό χωμάτων. Οφείλετο τούτο εις την επιθυμίαν των ημετέρων, όπως μη ολοκληρωθή η καταστροφή, διασωθή δε τοιουτοτρόπως ό,τι ήτο δυνατόν από το αξιόλογον τούτο κτίσμα, διαφυλαττόμενον και προστατευόμενον από την Κρητικήν γην, εν αναμονή άλλων χρόνων, πολιτισμού και ειδικής αρχαιολογικής ερεύνης, προς αποκάλυψιν και αναγέννησιν του ιστορικού και αξιολόγου τούτου κτίσματος.

Φωτογραφαί της συναγωγής, ελήφθησαν προ της καταστροφής. Αι επιγραφαί μετεφέρθησαν εις το Αρχαιολογικόν Μουσείον, ένθα όμως, κατά την εκφόρτωσιν, εθραύσθησαν.

Το Ιστορικόν της καταστροφής της εβραϊκής ταύτης Συναγωγής έχει, ως εκτίθεται εις το λεπτομερέστατον της περιόδου εκείνης ημερολόγιόν μου, οπόθεν παραλαμβάνω και έτερα σχετικά οπωσδήποτε των ημερών εκείνων γεγονότα, ούτω:

31 Αυγούστου 1942, Δευτέρα. «Εις προσεσπερινόν περίπατον μετά του Δημάρχου κ. Πλεύρη, της μνηστής του και του ιατρού κ. Πετράκη επληροφορήθην παρά του πρώτου την αρχομένην ήδη κατεδάφισιν της παλαιάς εβραϊκής συναγωγής, διά να γίνη το μέρος εκείνο πλατεία. Εγεννήθη η σκέψις προς διατήρησιν της ως μνημείου, αλλ' υπερίσχυσεν η – γερμανικής βεβαίως προελεύσεως – απέχθεια προς τον εβραϊσμόν. Θα μεταβώ αύριον διά φωτογραφησιν, περιγραφήν κ.λπ.»

1 Σεπτεμβρίου 1942, Τρίτη. «Επεσκέφθην π.μ. την εβραϊκήν συναγωγήν και πήρα το μεσημέρι, διά του – αιμνήστου – μαθητού μου Κωνσταντίνου Παναγιωτάκη, τέσσαρας αυτής φωτογραφίας». Εν συνεχεία περιγράψω λεπτομερώς και ως άνω την συναγωγήν, μετά τούτο δε προσθέτω:

«Η συναγωγή υπέστη βλάβας κατά την πολεμικήν επιδρομήν του Μαΐου του παρελθόντος έτους, όσον αφορά κυρίως εις την ξυλίνην αυτής στέγην, εκ της οποίας, περιττόν να είπωμεν, ουδέν σήμερον σώζεται. Λόγω των καταστροφών εν τη περιοχή ταύτη, ήδη εκκαθαρίζεται αύτη, κατεδαφιζομένων των οπωσδήποτε βλαβέντων κτιρίων, προκειμένου όπως μετατραπή, αύριο – μεθαύριον, εις πάρκο. Θα κατεδαφισθή δυστυχώς και η συναγωγή. Το υπεράνω του εδάφους τμήμα αυτής, το δε εντός θα επιχωματωθή. Ο διευθυντής του Μουσείου κ. Πλάτων θα πάρη δύο αυτής φωτογραφίας, θα μεταφέρει δε εις το Μουσείον τας επιγραφάς. Πήρα και εγώ τέσσαρας φωτογραφίας, ο δε μηχανικός του Δήμου κ. Βαρκαράκης εμέτρησε και κατέγραψε τας διαστάσεις της συναγωγής».

3 Σεβρίου 1942, Πέμπτη. «Επεσκέφθην και πάλιν π.μ. την συναγωγήν και συνεπλήρωσα την περιγραφήν μου». Ακολουθεί συμπληρωματική περιγραφή.

1 Οκτωβρίου 1942, Πέμπτη. «Πήγα το απόγευμα εις το «Μπεντενάκι» διά να ιδώ, αν κατεδαφίσθη η Συναγωγή. Είχε κατεδαφισθή, ως και όλη η περί αυτήν περιοχή, ήτις είχε κατά το μάλλον και ήττον καταστραφή εκ του πολέμου. Επειδή όμως αύτη ήτο κατακεχωσμένη εντός του εδάφους κατά το ήμισυ και πλέον, διεσώθη το τμήμα τούτο μεθ' ολοκλήρων των κίωνων. Θα καλυφθή τούτο υπό χωμάτων και θα εξωραϊσθή ο χώρος».

Διά τον διωγμόν και την εξόντωσιν των εν τη νήσω Εβραίων εις το ημερολόγιόν μου αναφέρονται τα εξής:

6 Ιουλίου 1943, Τρίτη. «Εις το σημερινόν «Παρατη-

ρητήν» των Χανίων (φύλλ. 520) εδημοσιεύθη ανακοίνωσις του εν Χανίοις Διοικητού Φρουρίου Κρήτης γερμανού στρατηγού Μπρώιερ υπό χθεσινήν ημερομηνίαν. Δι' αυτής γνωστοποιείτο ότι, επειδή «την νύκτα της 4ης προς την 5ην Ιουλίου έλαβε χώραν σειρά ενεργειών από σχεδίου εναντίον εγκαταστάσεων του γερμανικού στρατού, καθ' ας εφονεύθη είς γερμανός στρατιώτης και ετραυματίσθη είς Ιταλός τοιούτος» και «επειδή οι δράσται δεν ηδυνήθησαν να διαπράξουν τας ενέργειας ταύτας σαμποτάξ, ειμή μόνον διά της υποστηρίξεως ενός τμήματος του πληθυσμού», πρόεβη εις την λήψιν αυστηρών κατ' αυτού μέτρων κ.λπ. Εκτός άλλων, ως ανεκοινούτο, «ετυφεκίσθησαν 50 βεβαρυμένα πρόσωπα».

«Οι τυφεκισθέντες 50 – σημειώνω – εξετέλεσθησαν χθες, ανήκον δε εις όλην την νήσον και ήσαν, κατά προτίμησιν εβραίοι. Μεταξύ τούτων συγκαταλέγεται και ο Ιάκωβος του Αβραάμ και ο ίδιος ο Αβραάμ», Ελχάϊ, το επώνυμον, είς αλησμόνητος εις τους Ηρακλειώτας αγαθώτατος γέρον.

1 Μαΐου 1944, Κυριακή του Τυφλού. Κατά τον σημερινόν «Παρατηρητήν» των Χανίων (φύλλ. 820), «εν τω πλαισίω της γενικής διαταγής περί μεταφοράς και των Εβραίων της Ελλάδος, συνεκεντρώθησαν χθες την πρωίαν πάντες οι εν τη πόλει ταύτα δια-

μένοντες Ισραηλίται, προκειμένου να μεταφερθούν και μετοικήσουν εις την ηπειρωτικήν Ευρώπην».

«Ομοία συγκέντρωσις – γράφω εις το ημερολόγιόν μου – εγένετο κατ' αυτάς και ενταύθα. Ούτω, μετά πάροδον τόσων αιώνων εκριζούται εκ της νήσου το

Ισραηλιτικόν στοιχείον, όπερ επί Ενετοκρατίας, ότε ήτο πολυπληθές, διεδραμάτισε σημαίνοντα εν αυτή ρόλον».

25 Μαΐου 1944, Πέμπτη της Αναλήψεως. «Παρατηρητής» Χανίων (φύλλ. 823): «Διάταγμα περί κατασχύσεως της περιουσίας των Εβραίων: Η περιουσία πάντων των εν Κρήτη διαμενόντων Εβραίων, αδιακρίτως υπηκοότητας, επιτάσσεται από της 20 Μαΐου 1944... 23 Μαΐου 1944. Ο Διοικητής του Φρουρίου Κρήτης».

6 Ιουνίου 1944, Τρίτη. «Προ ημερών μετεφέρθησαν

ενταύθα και συνεκεντρώθησαν εις στρατόπεδα συγκεντρώσεως οι εν τη νήσω Εβραίοι, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, προκειμένου ν' αποσταλούν εις την ηπειρωτικήν Ελλάδα. Αφάνταστα είναι τα δεινά των. Προς αυτούς έρχεται αρωγός η ενταύθα οργάνωσις του Ερυθρού Σταυρού, μετά του οποίου συνεργάζεται και ο Ε.Ο.Χ.Α. (Εθνικός Οργανισμός Χριστιανικής Αλληλεγγύης). Η υπό προσώπων παροχή εις τούτους φιλανθρωπίας απαγορεύεται. Η ενταύθα μεταφορά των έγινε περί το Σάββατον. Έχουν συλληφθή μετ' αυτών και ημετέροι, προοριζόμενοι επίσης δι' εκποτισμόν».

8 Ιουνίου 1944, Πέμπτη. Δραματικώτατα υπήρξαν τα προηγηθέντα – από της 1ης του μηνός – εν τη πόλει πολεμικά γεγο-

νότα, άτινα λεπτομερέστατα, εις 32 και πλέον πυκνογραμμένας σελίδας τετραδίου, περιγράφει το ημερολόγιόν μου. Ο κατά την νύκτα της 1ης Ιουνίου βομβαρδισμός υπό της συμμαχικής αεροπορίας του λιμένος, «ένθα εκ πολλών πλοίων μιας νηοπομπής (12 περίπου) εί-

Χανιά 1945. Ο αειμνηστος Κανάρης Κωνσταντίνης, τότε πρόεδρος του Κ.Ι.Σ., στο χώρο του νεκροταφείου όπου βρίσκονται απομεινάκια ταφικών μνημείων. (Από το αρχείο του κ. Γεω. Μπριντάκη - Χανιά).

Χανιά 1945. Ο χώρος που βρισκόταν στο Εβραϊκό Νεκροταφείο. Σήμερα στον χώρο αυτό έχουν ανεγερθεί συγκροτήματα πολυκατοικιών. (Από το Αρχείο του κ. Γεω. Μπριντάκη - Χανιά).

χον φθάσει τα τρία, των λοιπών βυθισθέντων», ότε βόμβαι έπεσαν και εις τα προάστεια, ο βομβαρδισμός επίσης της επομένης, καθ' ην, την 2αν Ιουνίου του 1944, η-μέραν Παρασκευήν, έλαβε χώραν η και ανθρώπινα θύματα σημειώσασα φοβερά εκείνη διά την πόλιν έκρηξις, «η οποία έγινε εις το φέρον πυρομαχικά φορτηγόν πλοίον, όπερ, βληθέν εις το πέλαγος, εκαίετο εις τον λιμένα», ο βομβαρδισμός ωσαύτως της επομένης και ο της παρουσίας ημέρας, ότε κατεστράφη το κτίριον της Εθνικής Τραπέζης.

Κατά την ημέραν ταύτην, 8ην Ιουνίου 1944, Πέμπτην, «το απόγευμα – ως σημειώνω εις το ημερολόγιόν μου – επεβιβάσθησαν του πλοίου οι Εβραίοι της νήσου και ημέτεροι, προοριζόμενοι διά την ηπειρωτικήν Ελλάδα. Οι παρακολουθούντες τούτους Γερμανοί στρατιώται απηγόρευαν εις τον πληθυσμόν και να τους βλέπη ακόμη, προτεινοντες δε τα πολυβόλα των κατά των ημετέρων ηνάγκαζον τούτους να εισέρχωνται εις τα καταστήματά των».

Τι επηκολούθησε κατά την νύκταν αυτήν; Ιδού τι επί λέξει αναφέρει το ημερολόγιόν μου:

9 Ιουνίου 1944, Παρασκευή. «Την παρελθούσαν νύκτα είχομεν, καθώς ανέμενον, αεροπορικήν επιδρομήν. Εκυνηγήθη, ως λέγουν, το αναχωρούν πλοίον, όπερ δεν εβλήθη, λόγω του ότι επέβαινον αυτού οι Εβραίοι. Είχε ριφθή, κατά τας αυτάς πληροφορίας, άνωθεν του πλοίου πυρός. Ερρίφθησαν βόμβαι, αλλ' όχι επί του πλοίου, ούτε επί της πόλεως. Είχον καταφύγει εις το μέγα-

ρον Μακράκη (παρά τον Μητροπολιτικόν Ναόν), όπου πολλά κυρία, και προ παντός η κυρία Εμμ. Πετράκη, με είχον, λόγω της θεολογικής και εκκλησιαστικής μου ιδιότητος, ως ψυχικόν συμπαράστατήν. Διήρκεσεν επί μακρόν η επιδρομή και το αντιαεροπορικόν πυρ ήτο πυκνότατον».

Κατά την τραγικήν ταύτην νύκτα, μετά ή κατά την ανωτέρω αεροπορικήν επιδρομήν, έλαβε χώραν εις τα ανοικτά του πελάγους μία από τας εις βάρους του ατυχούς Εβραϊκού γένους ανηκούστους εις την Ιστορίαν θηριωδίας του παρόντος αιώνος. Το πλοίον, διά του οποίου απηλούντο οι Εβραίοι της Κρήτης, μεταξύ δε τούτων, ως είδομεν, και ημέτεροι εβυθίσθη υπό των γερμανών κατά την πιθανωτέραν εκδοχήν και κοινήν αντίληψιν, εις την θάλασσαν ήτις κατέστη ο υγρός τάφος των Ισραηλιτών της νήσου. Ανθρώπων φιλησύχων, εργατικών και τιμίων, εν αρμονία συζώντων μετά των εν Κρήτη Ελλήνων, οίτινες βαθέως εθλίβησαν διά το οικτρόν αυτών τέλος, διατηρούν δε πάντες αγαθωτάτην τούτων την ανάμνησιν.

[Αναδημοσίευση από την καθημερινή πρωινή εφημερίδα του Ηρακλείου Κρήτης «Μεσόγειος», 4.9.1963. Από το αρχείο του κ. Μωυσή Κ. Κωνσταντίνου. Άλλα δημοσιεύματα για την Ισραηλιτική Κοινότητα Κρήτης έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας στα τεύχη 39/ αφιέρωμα, 59/σελίδα 7, 63, 68/42, 5/5, 90/6, 101/ αφιέρωμα, 102/23, 110/6, 117/αφιέρωμα, 121/15, 129/αφιέρωμα, 132/6, 148/11, 155/8 και 162/11].

Μυστράς

Η συγγένεια Εβραίων και Λακώνων

Του Δ.Γ. ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

Τώρα που εκδιώκονται από την Γερμανία οι Εβραίοι και κάποια σχετική αντισημιτική απόπειρα έγινε εν τη Θεσσαλονίκη, θα έπρεπε να γνωσθή έν ιστορικών γεγονόσ το οποίον πολύ ολίγοι θα γνωρίζουν, και ακόμη ολιγότεροι θα το πιστεύουν. Και ποιος θα πιστεύση ότι οι αρχαίοι Λακεδαιμόνιοι θα ωμολόγουν διά στόματος ενός των βασιλέων των ότι ήσαν συγγενείς των Εβραίων! Αυτοί οι απόγονοι του Ηρακλέους, οι Δωριείς οι εκ βορρά επελθόντες και υποδουλώσαντες τους τότε κατοίκους της Ελλάδος, πλην των Αρκάδων, ωμολόγησαν 300 χρόνια προ Χριστού ότι είχαν κοινήν την καταγωγήν με τους απογόνους του Αβραάμ, που είχε γεννηθή εις το άλλο άκρον της Ασίας, εις την Ουρ, και εκείθεν ήλθεν εις το Χαράν, κι έπειτα εις την Χαναάν. Τι κοινόν λοιπόν υπάρχει μεταξύ των Ασιατών και των εκ βορρά επελθόντων Δωριέων; Εδώ είναι το ζήτημα.

Οι αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί εις τα διασωθέντα συγγράμματά των τίποτε δεν αναφέρουν περί της ιστορίας των Εβραίων και των μεγάλων ανδρών των. Φαίνεται δε ότι και προ της καταστροφής της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης οι μέχρι τότε σωζόμενοι βεβαίως Έλληνες ιστορικοί ετήρουν σιγήν περί των Εβραίων. Διά τούτο και ο ιστορικός των Ιώσηπος ο ζήσας μέχρι του 90 έτους μ.Χ. βαρέως φέρων την περιφρόνησιν αυτήν των Ελλήνων συγγραφέων προς το έθνος του αφιερώνει ολόκληρον κεφάλαιον της Ιουδαϊκής Αρχαιολογίας του, τον κατά **Απίωνος λόγον**, και κατακρίνει τους Έλληνας επιφανείς ιστορικούς ως «μηδεμιάς μνήμης αξιώσαντας το γένος των Ιουδαίων και την πεντακισχιλίων ετών ιστορίαν του», και αποκαλεί αυ-

τούς βλασφήμους και ψευδολόγους, ως διαφωνούντας εις την αναγραφήν και αυτών ακόμη των γεγονότων της ιστορίας των!

Είνε δε περιεργον ότι ο Ιώσηπος εις τον πρώτον αιώνα μετά Χριστόν γράφας την Αρχαιολογίαν του, υποστηρίζει περί Ομήρου εκείνο το οποίον έγγραψε και υπεστήριξε κατά τον παρελθόντα αιώνα ο Γερμανός Βολφ, ότι δηλ. επί Ομήρου ήτο άγνωστος η γραφή και ότι «φασίν ουδέ τούτον (τον Όμηρον) εν γράμμασι την αυτού ποιήσιν καταλιπείν, αλλά διαμνημονευομένην εκ των ασμάτων ύστερον συντεθήναι». Ώστε ο μακαρίτης ο Βολφ αντέγραψε την προ 1.800 ετών θεωρίαν του Ιωσήπου, ο οποίος δεν θα εγνώριζε βέβαια ότι 1500 χρόνια προ του Τρωϊκού πολέμου έγγραφαν οι Μινωϊκοί Κρήτες διά μελάνης και μάλιστα εις το εσωτερικών πηλίνων αγγείων, ως απέδειξαν αι ανασκαφαί της Κνωσσού. Εκτός αν ενόμιζεν ότι ήτο δύσκολον εις τους συγχρόνους του Ομήρου να ταξιδεύσουν μέχρι της Κρήτης διά να μάθουν γράμματα!

Δεν είναι όμως εύκολον να εννοήση τις αυτήν την αντιπάθειαν των Ελλήνων ιστορικών κατά των Εβραίων κατά τους προ Χριστού χρόνους. Πιθανόν να εδημιουργήθη εκ της διαφοράς των περί κοσμογονίας θεωριών, καθ' όσον οι Έλληνες δεν ήθελαν να παραδεχθούν ότι ο κόσμος εδημιουργήθη υπό του Ιεχωβά κατά τας θεωρίας του Μωϋσέως τας περιλαμβανομένας εις την Γένεσιν της Παλαιάς Διαθήκης, αλλά κατά ιδι-κάς των θεωρίας τας διατυπωθείσας εις την **Θεογονίαν του Ησιόδου** κατά τας οποίας **οι γενάρχαι των**

Ελλήνων κατήγοντο εκ των θεών των, όπως οι Εβραίοι πίστευον ότι όλα αι φυλαί της γης κατήγοντο από τους ιδιικούς των προγόνους, τους υιούς του Νώε, Σημ, Χαμ και Ιάφεθ.

Ο Ησίοδος μάλιστα, που έζησε κατά το 750 – 700 προ Χριστού, παρουσιάζει εις την αρχήν της Θεογονίας του τας Μούσας, αι οποίαι του εδίδαξαν την καλήν αιοιδήν, ως γνωρίζουσας τα ψεύδη που είχαν γράψει άλλοι θεολόγοι (και δεν είνε παράδοξον να εννοούσε τους Εβραίους και τους Βαβυλωνίους) και διά τούτο είπαν αυτά προς τον Ησίοδον: Γνωρίζομε να λέμε πολλά ψεύδη, αλλά θέλομε τ' αληθινά να διηγηθούμε.

«Ίδμεν ψεύδεα πολλά λέγειν ετύμοισιν ομοία,
Ίδμεν δ', εὐτ' εθέλωμεν αληθέα μυθήσασθαι».

Αφού λοιπόν ο Ησίοδος έζησε χίλια περίπου χρόνια μετά τον Αβραάμ, θα εγνώριζε και την ιστορίαν και τα της κοσμογονίας και θεολογίας των Εβραίων, και διά τούτο ευλόγως παραπονεΐται ο Ιώσηπος ότι οι Έλληνες ηγνόησαν το γένος των Ιουδαίων και την ιστορίαν αυτών. Και πράγματι εκ των διασωθέντων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων κανείς δεν αναφέρει τίποτε περί της ιστορικής σταδιοδρομίας των Ιουδαίων.

Υπάρχει όμως μία εξαίρεσις και περί αυτής θέλομεν να ομιλήσωμεν σήμερον. Οι Λακεδαιμόνιοι (οι Λάκωνες, οι Σπαρτιάται, οι Δωριείς, οι απόγονοι του Ηρακλέους) εις τα 300 προ Χριστού, ήτοι 400 έτη μετά τον Ησίοδον, ονομάζουν τους Εβραίους αδελφούς, διότι ο βασιλεύς των Αρεύς ή Άρειος είχε ανακαλύψει «γραφήν τινα κατά την οποίαν εξ ενός γένους ήσαν Ιουδαίοι και Λακεδαιμόνιοι». Και το πράγμα δεν πρέπει να φανή παράδοξον, διότι και κατά τας νεωτέρας αρχαιολογικάς ερεΐνας οι **Πελασγοί** οι οποίοι θεωρούνται **ως οι πρώτοι κάτοικοι** της Ελλάδος ωμίλουν παναρχαίαν ελληνικήν γλώσσαν εβραΐζουσαν και δίγλωσσοι αποκαλούνται υπό του Θουκυδίδου (4, 109) και του Ηροδότου (1, 57 – 8). Πελασγοί δε ήσαν και οι Ηδωνοί της Θράκης οι οποίοι υπό των Εβραίων ωνομάζοντο Ιδουμαίοι, και οι οποίοι αποικισθέντες εγγύς της Παλαιστίνης ήλθον εις πόλεμον προς τους Εβραίους και ηττηθέντες υπό του Δαβίδ, του Σολομώντος και του Ιωσαφάτ, κατά τον **Ιωήλ (Γ', ιθ)** και τον **Μαλαχίαν (Α, 4)** απηλάθησαν εκείθεν πανένστιοι.

Δεν είνε λοιπόν απίθανον ν' αποδειχθή συν τω χρόνω αληθής η γνώμη του κ. **Ν.Π. Ελευθεριάδου (Πελασγική Ελλάς)** καθ' ην οι πρώτοι κάτοικοι της Ελλάδος δεν ήλθον ως γενικώς πιστεύεται εκ βορρά, αλλ' εκ της

Αφρικής, ως υποστηρίζει και ο Autran, και τότε φυσικά η συγγένεια μεταξύ Εβραίων και Ελλήνων θα είνε ευεξήγητος. Όταν δε εξηγηθή η Μινωϊκή γραφή και περατωθή η μετάφρασις της αρχαίας βαβυλωνιακής Βιβλιοθήκης της ανακαλυφθείσης προ ετών εις το Εκούρ της Νιμπούρ και εκ της οποίας έχουν προ πολλού εξηγηθή 23.000 κείμενα της σφηνοειδούς γραφής και 28.000 εμπορικά πληροφορία, θα μάθωμεν ίσως πολλά περί της καταγωγής των πρώτων κατοίκων της Ελλάδος, ως εμάθομεν ήδη εκ της βαβυλωνιακής επιγραφής, η οποία ανευρέθη εις την Κύπρον και μεταφέρθη εις το Βερολίνον, ότι Έλληνες ηγεμόνες είχαν μεταβή κατά τω 704 προ Χριστού – ήτοι κατά τους χρόνους του Ησιόδου – εις την Βαβυλώνα και προσέφεραν δώρα εις τον τότε βασιλέα Σαοργών τον Β' και του εφίλησαν τους πόδας ως υποτελείς αυτού. Αλλά περί τούτων θ' ασχοληθώμεν άλλοτε ειδικώτερον.

Και τι έγραψε λοιπόν αυτός ο βασιλεύς της Σπάρτης Αρεύς ή Άρειος¹ προς τους Εβραίους, ή μάλλον προς τον βασιλέα των; Ευτυχώς διεσώθησαν αι ανταλλαγίσαι βασιλικαί επιστολαί. Ο Αντώνιος **Λιβερράλης** μας πληροφορεί ότι αυτός ο Λάκων βασιλεύς υιός του Ακροτάτου ήτο και ποιητής, και ότι αμφισβητήσαντος την αρχήν του Κλεωνύμου, υιού του Κλεομένου, ανεκηρύχθη κατ' απόφασιν της Γερουσίας αυτός βασιλεύς. Ο Αρεύς αυτός συνεξεστράτευσε μετά των Αθηναίων κατά του Αντιγόνου και του Πατρούκλου ηγούμενου αιγυπτιακού στόλου. Αλλά μετανοήσαντος του Άρεως έμειναν μόνον οι Αθηναίοι και αντέσχον επί μακρόν, κλείσαντες τέλος ειρήνην με τον Αντίγονον.

Επί του Αρέως λοιπόν αυτού οι Σπαρτιάται ευρίσκοντο εις φιλικάς σχέσεις με τους Ιουδαίους και αντήλλασσον μετ' αυτών ως αδελφοί επιστολάς εκ των οποίων σώζεται μία του αρχιερέως Ιωνάθαν επικαλουμένου Αφούς (**Παύσαν, 3, 6, 2, 1, 13, 5 και 6, 12, 5 κ.λπ. και Πλουταρ. Άγις 3**) και ετέρα του **Αρέως προς Ονίαν τον Μακκαβαίον**². Την πρώτην επιστολήν έγραψεν ο Ιωνάθαν ή Ιωανάθης κατόπιν κατατροπήσεως Δημητρίου του Δημητρίου, διαδόχου Πτολεμαίου του Φιλομήτορος, αποστείλας πρεσβευτάς εις Ρώμην και διατάξας κατά την επιστροφήν των να διέλθουν εκ Σπάρτης και να επιδώσουν την επιστολήν προς τους Σπαρτιάτας. Αντίγραφον της επιστολής διασωθέν υπό του Ιωσήπου έχει ως εξής:

«Αρχιερεύς Ιωνάθης του έθνους των Ιουδαίων και η Γερουσία και το κοινόν των Ιουδαίων, Λακεδαιμόνιων εφόροις και Γερουσία και δήμω τοις αδελφοίς χαι-

ρην. Ερρωμένοι υμίν και τα κοινά και τα ίδια χωρείν κατά νουν, ούτως αν έχοι ως βουλόμεθα. Ερρώμεθα δε και ημείς επί τοις έμπροσθεν χρόνοις κοιμοσθείσης Ονία τω γενομένω αρχιερεί παρ' ημίν παρ' Αρειού (ο Αρεύς ελέγετο και Άρειος) του βασιλεύοντος ημών επιστολής διά Δημοτέλους περί της υπαρχούσης ημίν προς υμάς συγγενείας, ής υποτέτακται το αντίγραφο, την τε επιστολήν εδεξάμεθα προθύμως και τω Δημοτέλει και τω Αρειώ ευνοϊκώς διετέθημεν ου δεόμενοι της τοιαύτης αποδείξεως, διά το εκ των ιερών ημών πεπιστευθαι γραμμάτων. Το μεν ουν εδοκιμάζομεν, μη και προαρτάζειν δοκώμεν την παρ' υμών δεδομένην δόξαν. Πολλών δε χρόνων διαγεγενημένων από της εξ αρχής αναποληθείσης ημίν οικειότητος, εν ταις ιεραΐς και επωνύμοις ημεραιο θυσίας τω Θεώ προσφέροντες, και υπέρ της υμετέρας σωτηρίας τε και νίκης αυτών παρακαλούμεν. Πολλών δι' ημάς πολέμων περιστάτων διά την των γεινιώντων πλεονεξίαν, ούτ' υμίν ούτ' άλλω των προσήκόντων υμίν ενοχλείν εκρίναμεν. Καταγενισάμενοι δε τους πολέμους, πέμποντες προς Ρωμαίους Νουμήνιον τον Αντιμάχου και Αντίπατρον τον Ιάσωνος, των από της Γερουσίας όντων εν τιμή, εδώκαμεν αυτοίς και προς υμάς επιστολάς, όπως ανανεώσωνται την προς υμάς ημών φιλίαν. Καλώς ουν ποιήσετε και αυτοί γράφοντες ημίν, και περί ων αν δέησθε επιστέλλοντες, ως εις άπαντα προμυθησομένους υπέρ της υμετέρας προαιρέσεως».

Και προσθέτει ο Ιώσηπος: «Οι μεν ουν Λακεδαιμόνιοι τους τε πρεσβευτάς φιλοφρόνως υπεδέξαντο, και ψήφισμα ποιησάμενοι περί συμμαχίας και φιλίας προς αυτούς απέστειλαν».

[Στα νεοελληνικά η επιστολή του Ιωνάθαν έχει ως εξής:

«Ο αρχιερέας Ιωνάθαν, οι πρεσβύτεροι του έθνους, οι ιερείς και όλος ο ιουδαϊκός λαός στέλνουν χαιρετισμούς στον αδερφό λαό των Σπαρτιατών. Στο παρελθόν είχαν σταλεί επιστολές στον αρχιερέα Ονία από το βασιλιά σας Άρειο, οι οποίες έλεγαν ότι είστε αδερφια μας, όπως δείχνει το επισυναπτόμενο αντίγραφο. Ο Ονίας είχε δεχτεί τότε τον απεσταλμένο σας με τιμές και δέχτηκε τις επιστολές, οι οποίες σαφώς μιλούσαν για συμμαχία και φιλία. Βέβαια εμείς δεν έχουμε ανάγκη από τέτοιες συμμαχίες αφού κατέχουμε τα ιερά βιβλία που μας ενισχύουν, αλλά αποφασίσαμε να στείλουμε πρεσβευτές για ν' ανανεώσουμε την αδερφική και φιλική σχέση μας μαζί σας, ώστε να μην αποξενωθούμε από σας, γιατί έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε που μας στείλατε εκείνες τις επιστολές. Εμείς σε κάθε εποχή, στις γιορτές και στις άλλες επίσημες ημέ-

ρες σας θυμόμαστε αδιάκοπα όταν προσφέρουμε θυσίες και προσευχές στο Θεό μας, όπως άλλωστε επιβάλλεται και είναι πρόπον να θυμόμαστε τους αδερφούς μας. Χαιρόμαστε μάλιστα για τη δόξα σας. Εμάς μας βρήκαν πολλές συμφορές και πολλοί πόλεμοι από τους γύρω μας βασιλιάδες. Δεν θέλαμε όμως να ενοχλήσουμε εσάς και τους άλλους συμμάχους και φίλους μας μ' αυτούς τους πολέμους μας. Εμείς έχουμε βοήθεια από τον Κύριο. Αυτός μας βοήθησε και γλιτώσαμε από τους εχθρούς μας που τους νικήσαμε.

Επιλέξαμε λοιπόν τον Νουμήνιο, γιο του Αντιόχου, και τον Αντίπατρο, γιο του Ιάσονα, και τους στείλαμε στους Ρωμαίους για ν' ανανεώσουμε μ' αυτούς τη φιλία μας και την παλιά συμμαχία μας. Τους δώσαμε επίσης εντολή να έρθουν και σ' εσάς με τους χαιρετισμούς μας και να σας παραδώσουν τις επιστολές μας σχετικά με την ανανέωση της φιλίας μας και της συναδέλφωσης των λαών μας. Τώρα, λοιπόν, θα χαρούμε να μας απαντήσετε σχετικά με τα παραπάνω».

Το αντίγραφο της επιστολής που είχαν στείλει στον Ονία είναι το εξής:

«Ο Άρειος, βασιλιάς των Σπαρτιατών, στέλνει χαιρετισμούς στον αρχιερέα Ονία. Βρέθηκε γραμμένο για τους Σπαρτιάτες και τους Ιουδαίους ότι είναι αδερφοί λαοί και ότι κατάγονται και οι δύο λαοί από τον Αβραάμ. Τώρα λοιπόν που το ανακαλύψαμε αυτό, γράψτε μας, παρακαλούμε, σχετικά με την ευημερία σας. Εμείς σας απαντούμε γρηπτός, ότι τα κτήνη σας και τα υπάρχοντά σας είναι δικά μας και τα δικά μας είναι δικά σας. Και δίνουμε εντολή στους απεσταλμένους μας να σας διαβεβαιώσουν για όλα αυτά και προφορικά».

Εκ της επιστολής εξικνύεται ότι οι Ιουδαίοι ανωμολόγουν την συγγένειαν αυτών προς τους Σπαρτιάτας και είχαν κλείσει μετ' αυτών συμμαχίαν. Η αυτή επιστολή αναφερομένη εις το βιβλίον των Μακκαβαίων (Α', Κεφ. ΙΒ 2-21) περιέχει και άλλας συναφείς φράσεις μεταξύ των οποίων και το ότι οι Εβραίοι κατά τας θυσίας των και τας προσευχάς μνημονεύουν τους Σπαρτιάτας «ως δέον εστί και πρόπον μνημονεύειν αδελφών». Και προσθέτουν κολακευτικώς «Υπερηφανεύομεθα δε επί τη δόξη ημών». Υπερηφανεύονται, ως βλέπετε, οι Εβραίοι διά την μεγάλην δόξαν των Λακεδαιμονίων.

1. Άρειος Α' (309 – 267 π.Χ.) ο γνωστότερος βασιλεύς των Σπαρτιατών.

2. Αρχιερέας Ονίας Α' (330 - 323 π.Χ.).

[Δημοσίευμα από το Λαϊκό Πανεπιστήμιο της εφημερίδας «Βραδυνή», τεύχος τρίτον 1933. Άρθρα για τις σχέσεις Σπαρτιατών και Ιουδαίων έχουν δημοσιευθεί

Ο αυλός του Πανός

Του κ. ΗΛΙΑ ΤΟΥΜΑΣΑΤΟΥ
Γ' Βραβείο Διαγωνισμού Διηγήματος ΕΡΑ-ΚΙΣ

Κοιτώ και πάλι το σκοτάδι. Στέλνω σήματα Μορς στο σύμπαν. Ανοιγοκλείνω τα μάτια, τώρα που κανένας δεν μπορεί να με δει. Όχι, δεν πρέπει να κοιμηθείς. Δεν πρέπει. Δεν μπορώ. Πρώτη νύχτα εδώ πέρα. Πρώτη. Τόσες βραδιές στο τραίνο, μια υπόκωφη μουρμούρα από το πουθενά πλάκωνε τον ύπνο. Τώρα, σιωπή. Όλοι σιωπούν. Δεν ξέρω ποιοι κοιμούνται στις τάβλες δίπλα μου, από πάνω, από κάτω... Ήρθαμε νύχτα. Δεν πρόλαβα να γνωρίσω κανέναν. Ούτε και ξέρω πού είμαστε. Πού μας έφεραν. Το σκοτάδι είναι ίδιο παντού. Ασύνορο. Μα η σιωπή αλλάζει σαν είναι φοβισμένη. Είμαστε πολύ μόνοι, όλοι. Άγνωστοι. Ανώθυμοι. Αυτό το μελάνι μου 'χει κάνει φαγούρα στο χέρι. Όχι. Να μην το ξύσω. Να μην κουνηθώ. Μόνο ν' ανοιγοκλείνω τα μάτια. Σκοτάδι έτσι, σκοτάδι κι αλλιώς. Να στείλω χιλιάδες S.O.S. Στο Θεό. Στους προφήτες. Παντού.

Οι ανάσες χορεύουνε. Κανείς δε βογγά. Ρυθμός τέσσερα τέταρτα.. ή... Μπετόβεν. Ύμνος στη Χαρά. Ένα-δύο-τρία-τέσσερα. Κούνα μόνο τα δάχτυλα. Κοίτα το σκοτάδι. Στο βάθος, βραχνός Αυλός του Πανός –ο διπλανός μου κλαίει. Έχει κολλήσει σχεδόν το κεφάλι του στο θώρακα – κλαίει πνιχτά. Παλεύει ν' αποπύγει τους λυγμούς – θα πνιγεί... Μην τον αγγίξεις. Ας μη νομίσει πως σε ξύπνησε.

Να μην αναστενάξω πάλι. Σιγά – σιγά ο αέρας... Έτσι. Ένα – δύο – τρία – τέσσερα. Σαν να εκτοξεύεις την καρδιά σου στο Σύμπαν, επειδή δεν μπορεί να σ' ακούσει. Ν' ανοιγοκλείσω πάλι τα μάτια. Σιγά, που θα κλάψω! Κλείσε σφιχτά τα μάτια, σφίξε τα δυνατά. Όχι. Καμιά σταγόνα. Ακόμα αντέχω. Να μην του μιλήσω. «Όχι, όχι, μην κλαις. Πάψε». Να το σκεφτώ πολλές φορές, να τον κάνω ν' ακούσει τη σκέψη μου. «Όχι, όχι, μην κλαις, μην κλαις. Η ενδεκάτη εντολή: Μην κλαις, μην κλαις!».

Αύριο θα δούμε το φως ξανά. Όταν θ' ανοίξει η πόρτα. Όταν. Θα γνωριστούμε μεταξύ μας. Θα μερδενόμαστε, τώρα που όλοι φοράμε τα ίδια ρούχα. Κι έχουμε και το ίδιο κούρεμα. Όχι. Δε στενοχωριέμαι για τα μαλλιά μου. Ούτε για το γιλέκο με τα κεντητά δελφίνια. Τα δελφίνια είναι για να κόβουνε βόλτες στο Θεομαϊκό... Ν' ανοιγοκλείσω πάλι. Αύριο θα ξαναδούμε το φως. Θα μάθουμε ο ένας το νούμερο του άλλου, σα ν' αποστηθίζουμε τηλέφωνα. Θα ψάχνουμε για ψείρες ο ένας στο κεφάλι του άλλου. Θα γίνουμε φίλοι.

Θα δουλέψουμε. Το είπε ο διερμηνέας: «Εδώ, ήρθατε για να δουλέψετε!». Αυτό είπε μονάχα. Έπειτα, όλοι εκείνοι οι στρατιώτες φωνάζανε – τίποτα δε μπορούσα να καταλάβω... Σύμφωνα, πολλά σύμφωνα, το στόμα τους δεν ανοίγει εύκολα. Κοιτούσα αυτούς που μας φέρανε ως εδώ στα μάτια, μήπως κι αυτά μου πούνε κάτι περισσότερο από σύμφωνα, ένα ανοιχτό, στρογγυλό «ο» έψαχνα στις κόρες τους. Ούτε φωνή, ούτε ακρόαση. Έχουν τόσο όμορφα μάτια οι φρουροί... Μα βουβά,

κωφάλαλα. Ένα – δύο – τρία – τέσσερα. Σταμάτησε ο αυλός του Πανός... Ν' ανοιγοκλείσω και πάλι τα μάτια. S.O.S. S.O.S.

Τρίζουν κάτι τσίγκοι... Έξω, όχι εδώ. Και το ξύλο, το ξύλο κάτι το κατατρώει... Κάποιο σαράκι, ναι, ναι... Να μοιάζει με κείνο που κατάρωγε το κομοδίνο της γιαγιάς του Ορέστη; «Τέτοιο κομοδίνο δεν θα ξαναδείς στη Σαλονίκη. «Λουί Κατόρζ!». Τι πάει να πει Λουί Κατόρζ; Τι μάγκα να 'ναι η δικιά μας επίπλωση εδώ μέσα; «Τρίτο Ράιχ»... Η καημένη η γιαγιά... Δεν μπορούσε να χωνέψει πως αυτό το μικρό επιπλάκι που 'χε κουβαλήσει στην πλάτη της απ' τη Σμύρνη ως τα προσφυγικά, πάνω στο Χορτιάτη, χρησιμοποιώντας το για σκευοφυλάκιο αγαπημένων οστών, εκείνο, το Λουί Κατόρζ θα το κατάρωγε ένα αυθαίρετο, σαλονικίο σαράκι. Τόσα πέλαγα, τόσο μαχαίρι, τόσο αίμα... Νάτο τώρα, σκόνη από ένα ζουζουνάκι. «Νάτος τώρα, όλος ο κόσμος σκόνη, γιαγιά», της έλεγε ο Ορέστης, «κι εσύ παραπονιέσαι για ένα κομμάτι ξύλο!»! Πάντα έλεγε σοφίες ο Ορέστης, και πάντα είχε μια κουβέντα ανακουφιστική για κάθε περίπτωση, σαν σουλφραμιδόσκονη. Έτσι και τις μέρες που κυκλοφορούσε από στόμα σε στόμα το ενδεχόμενο να μας μαζέψουν όλους από την πόλη και να μας στείλουν κυριολεκτικά στον αγύριστο, ο Ορέστης είχε έτοιμη την κομπρέσα για το αναστατωμένο μου κεφάλι: «Κι εμείς ξεριζωθήκαμε, τα' ακούς; Και τα καταφέραμε! Είμαστε ζωντανοί! Κι εμάς μας βοήγη η φωτιά και το μαχαίρι...». Ο Ορέστης βέβαια ήταν τότε τριών χρόνων, και στη μνήμη του οι εικόνες ήταν θολές φωτογραφίες, κουνημένες απ' το χρόνο. Κι αυτές οι θολές αναμνήσεις σε καμιά περίπτωση δεν μπορούσαν να καθησυχάσουν κανέναν από μας... Τι πάει να πει «το ζήσαμε κι εμείς;» Γιατί πρέπει το κακό να συμβαίνει ξανά και ξανά; Κι εμείς, χωρίς καμιά μητέρα – πατρίδα πού θα πάμε – ή μάλλον, πού θα μας πάνε εκείνοι;

Νάτος πάλι ο αυλός του Πανός. Πάει το κομοδίνο της γιαγιάς. Θαχει γίνει πριονίδι μέχρι να βγούμε από δω μέσα... Εμείς, τι θα 'χουμε γίνει; Να τον σκουνητήσω, να σταματήσει πια να κλαίει; Μήπως... Μήπως ξέρει κάτι που δεν το ξέρουμε εμείς; Μπα... Φοβάται. Όχι, μην κουνηθείς, μην τον αποπάρεις. Όλοι φοβόμαστε... Μα δεν μπορεί... Είμαστε τόσο πολλοί... Δεν μπορούν... Όχι, όχι, όχι, βγάλτο αυτό από το μυαλό σου, αυτό δεν μπορεί να συμβεί... Είναι κι αυτοί άνθρωποι... Έχουν ψυχή... Κάπου, μέσα στ' αμπέχωνά τους πρέπει να 'ναι κρυμμένη.. Κάπου, εδώ μέσα, πρέπει να κρύβονται ο Βέροθερος, η Μαργαρίτα, η Λουίζα Μύλλερ, ο Φάουστ. Δεν μπορεί να πεθάνανε όλοι αυτοί. Κάπου, εδώ μέσα πρέπει να κοιμούνται... Και τη νύχτα, να κάνουνε περίπολα εκεί που φυλάνε σκοπιές οι φαντάροι με τα όμορφα μάτια. Και να τους μοιράζουνε σταφίδες, για να μην κρυώνουνε. Και να τους ψιθυρίζουνε στ' αυτί: «Αφήστε τους να φύγουν. Αφήστε τους να ζήσουν...».

Ένα – δύο – τρία – τέσσερα. Κάποιος κάνει ακρόντο στον αυλό του Πανός. Λίγο πιο κάτω, φίλε. Σολ, Ντο, Μι, έτσι... έτσι! Αχ, να 'χα μάθει κι εγώ να παίζω κάτι... Μαντολίνο, ακορντεόν, τσαμπούνα, κάτι... Και να γυρνούσαμε στους δρόμους με τον Ορέστη, ή, όχι, καλύτερα να στηνούμασταν κάτω απ' την Καμάρα και να τραγουδούσαμε στα όμορφα κορίτσια που θα περνούσαν... Κι έπειτα, να περνούσαμε απ' το σπίτι της Στέλλας, στην Αγία Σοφία, και... Όχι! Δεν ταιριάζουν οι φωνές μας! Ο Ορέστης έχει πιο βαριά, ανατολίτικη φωνή, κάνει κάτι ακροβατισμούς και τσαλίμια και ζηλεύω, δε λέω, μα έχω κι εγώ καλή φωνή – στο ευρωπαϊκό δεν μπορεί να με πιάσει... Όχι, όχι, δεν χρειάζεται να τραγουδήσεις. Όχι απόψε. Άκου μονάχα. Άκου τη μουσική μέσα στο κεφάλι σου: Τους αμανέδες που σου τραγουδούσε ο Ορέστης, και τα δικά μας, τα σεφαραδίτικα τραγούδια. Θυμήσου και τη γιαγιά: «Οι πρόγονοι ζούσαν στην Ισπανία. Φύγαμε. Κι έπειτα, στην Ιταλία, για λίγο. Φύγαμε... Έπειτα, εδώ, στη Σαλονίκη. Φύγαμε...». Ποτέ μου δεν μπόρεσα να καταλάβω γιατί «φεύγαμε» από παντού, μέχρι που «φύγαμε» για τελευταία φορά. Πού να πήγανε τη γιαγιά μου; Πώς θα δουλέψει η γιαγιά μου; Τι δουλειά θα κάνει η γιαγιά μου; Τι δουλειά θα κάνουν όλες οι γιαγιάδες, τα παιδιά, τα μικρά παιδιά, Θεέ μου, τα μικρά παιδιά, πού θα πάνε, τι θ' απογίνουν, που να 'ναι τώρα, τι θα τα κάνουν;

Ένα – δύο – τρία – τέσσερα... Ωπ, πολυφωνία! Κι άλλος αυλός του Πανός. Έρχεται από κάπου στο βάθος. Άκου τον!! Μιλάει κι όλας... Δεν ξέρω τη γλώσσα του! Μιλάει ή παραμιλάει; Γιατί δεν μιλάει εβραϊκά; Δεν θέλει να ξέρουμε τι λέει... Ίσως μας ντρέπεται... Μα η φωνή του κλαίει, και ξάφνου πετάγονται από παντού αμέτρητα «οστ», σαν να του λένε: «Αξιοπρέπεια! Πρέπει να ζήσουμε!».

Πρέπει. Μπορούμε; Εγώ είμαι γερός, εγώ θα τα καταφέρω, το ξέρω, είναι σίγουρο, όσο σκληρά κι αν δουλέψω, δεν μπορεί, δεν θ' αφήσω τον εαυτό μου... Όχι, όχι! Όλοι μου το λέγανε... Κι ο Ορέστης, όταν τρέχαμε, τρέχαμε σαν τρελοί την ανηφόρα του δρόμου προς την παράγκα που καθόταν... Στα μισά του στριφτού χωματόδρομου λαχάνιαζε κι εγκατέλειπε τον αγώνα. Κι εγώ έτρεχα σαν τον άνεμο. Μακάρι να μπορούσα να τρέξω και τώρα... Να τρύπωνα κάτω από μια χαραμάδα, να σκαρφάωνα το μεγάλο τοίχο με τ' αγκαθωτά σύρματα και να χανόμουν στα δάση. Δεν μπορεί, κάπου εκεί έξω, πίσω από τον τοίχο, θα υπάρχουνε δάση. Δάση πυκνά, τέλεια κρυφώνα, τέλεια! Ένα – δύο – τρία – τέσσερα. Με τη σκέψη καταφέρνεις τα πάντα. Γίνεσαι βασιλιάς, τρελός, ελεύθερος... Ναι, ναι, μακάρι να γινόμουν ήρωας: Μόλις έβγαινα απ' το δάσος, να τρύπωνα στο παλάτι του Χίτλερ, κι έπειτα να μονομαχούσαμε – σώμα με σώμα – και να τον νικούσα, κι έπειτα να 'βγαινα στο μπαλκόνι, και να φώναζα σ' όλα εκείνα τα πλήθη που θα περίμεναν ανυποψίαστα εκείνον, για να τον ζητωκραυγάζουν: «Φύγετε! Φύγετε! Τρέξτε να σώσετε την ψυχή σας! Ο αρχηγός σας είναι νεκρός! Είστε ελεύθεροι!». Και τότε θα ξεπαγώνανε τα όμορφα μάτια τους, κι όλο και κάποιο δάκρυ θα κατρακυλούσε, και από μόνοι τους, χωρίς να τους πω τίποτα, τίποτα εγώ, θα τρέχανε και θα σπάζανε τις πόρτες αυτής της φυλακής... Και θα φωνάζανε: «Ελάτε, να ζήσουμε όλοι μαζί!». Και όλοι, κι εκείνοι κι εμείς, θα πετάγανε τις στολές τους, και θα τρέχανε γυμνοί στα δάση...

Ένα – δύο – τρία – τέσσερα... Τι είναι αυτό; Τι τρέχει πάνω στο μάγουλό μου; Όχι, μην κουνηθείς... Σφίξε

μόνο και πάλι τα μάτια. Είναι κρύο και κατεβαίνει κάτω, προς το λαιμό μου... Όμορφη αίσθηση... Σαν βροχή. Δάκρυ; Όχι, όχι! Μακάρι να χαθεί, να εξατμιστεί! Δεν μπορεί να 'ναι δικό μου αυτό το δάκρυ! Εγώ, δεν κλαίω! Δεν έχω κλάψει ποτέ! Δηλαδή... Όχι, όχι κι άλλο! Όχι κι άλλο! Ντρέπομαι... Είχα υποσχεθεί πως δεν... Ό,τι κι αν δω. Και δεν... Ό,τι κι αν έχω δει μέχρι τώρα. Και τώρα, με μια μόνο σκέψη; Με μια τρέλα του μυαλού; Αν σ' έβλεπε ο πατέρας, αλίμονό σου... Πού να 'ναι ο πατέρας; Πού να 'ναι όλοι οι εξαφανισμένοι; Τον είχανε δει στη Ροτόντα, με το καρότσι του. Του 'χε κόψει τη μέση, τόσα υφάσματα είχε φορτωμένα και τα σεργιανούσε στις γειτονιές. Το βρήκανε το καρότσι. Κάπου στο Καραμπουρνάκι. Εκείνος, ίσως να 'ναι κάπου εδώ. Ίσως και να 'ναι κάπου αλλού. Όχι, πατέρα, όχι, δεν κλαίω! Τσούζονε τα μάτια μου! Τόση σκόνη, τόσος δρόμος... Να φανταστείς, πατέρα, σκέφτομαι πως όλο και κάποιος σπόρος θα 'χει ταξιδέψει μέσα σ' όλη αυτή τη σκόνη στα μαλλιά και το πρόσωπό μου, δε μπορεί. Λοιπόν, μου φαίνεται πως άμα πέσει κάτω στο δάπεδο ο σπόρος, μ' όλη αυτή τη λάσπη που 'χει μαζευτεί απ' τα παπούτσια μας και μ' όλα αυτά τα δάκρυα που... θέλω να πω, που χύνουν όλοι εκείνοι που φοβούνται, να δεις που όλο και κάτι θα φυτρώσει! Μόνο που για να μεγαλώσει θα χρειαστεί φως... Πού να το βρούμε το φως εδώ μέσα, πού να το βρούμε;

Ανοιχτά τα μάτια, είπαμε! Ο ύπνος είναι θάνατος! Ένα – δύο – τρία – τέσσερα... Πόσοι άραγε κοιμούνται; Πόσοι μπορούν να κοιμηθούν; Βάζω στοίχημα πως όλοι αναρωτιόμαστε το ίδιο. Η αγρύπνια είναι μια μορφή ελευθερίας... Όλοι εκεί έξω είναι ήσυχοι... Πιστεύουν ότι κοιμόμαστε τον ύπνο του δικαίου, κι εμείς πετάμε ψηλά, πάνω από τα σώματα μας... Φτερουγίζουμε μες στην παγωμάρα και το σκοτάδι και τρέμουμε μήπως ξημερώσει... Μα πώς μπορώ να μιλάω για όλους; Δεν έχουμε αλλάξει ακόμα ούτε κουβέντα... Κι όμως, το νιώθω, κι ίσως δεν είμαι ο μόνος, πως όλοι μας είμαστε ένα, έχουμε πάνω μας ένα μεγάλο καρφί που μας έχει τρυπήσει πέρα πέρα τις καρδιές. Είμαστε μια αρμαθιά από τρύπια αντικλειδία πολλών και διαφόρων σπιτιών, όλα στα χέρια του ίδιου κλέφτη... Όμως τώρα δεν μπορούν να μας κάνουν τίποτα. Ούτε να μας διατάξουν, ούτε να μας κάνουν να τρέχουμε, ούτε να μας... Θα 'τανε αμαρτία να σπαταλήσω αυτές τις ώρες της ελευθερίας σε όνειρα που δεν ξέρω πού θα με πάνε. Όσο αντέχω ακόμα, όσο μπορώ, θα σκέφτομαι σαν ελεύθερος άνθρωπος. Κανείς δεν μπορεί να μου τις κλέψει αυτές τις στιγμές, κανείς δεν μπορεί να μου τις απαγορεύσει, γιατί απλούστατα δεν υπάρχουν στο επίσημο πρόγραμμα της ημέρας. Κάπου εκεί στα χαρτιά τους προβλέπεται «Ύπνος» γι' αυτήν την ώρα. Ύπνος.

Πόσες ώρες ελευθερίας να 'χω ακόμη; Δεν έχω πια το ρολόι μου... Άστο! Και τι θα κάνω τόσες ώρες; Κοίτα να δεις... Όταν μπήκαμε στο τραίνο, δεν υπολόγιζα σ' αυτόν το χρόνο. Κι έκανα το λάθος να κοιμηθώ. Να κοιμηθώ... Κι ονειρεύτηκα όλους τους συνεπιβάτες μου ντυμένους με ναζιστικές στολές, να 'ναι τριγυρισμένοι γύρω απ' το κρεβάτι μου, εκεί, πίσω, στην Παλιά Πόλη. Εγώ πήγα να βάλω τις φωνές, αλλά φωνή δεν έβγαινα από μέσα μου, πνιγότανε μέσα στα πνευμόνια μου και τα τρυπούσε. Κι έπειτα, πήγα να κοιτάξω στα πρόσωπά τους... Και δεν υπήρχανε πρόσωπα. Ούτε όμορφα μάτια. Σαν κάποιος να τους είχε τραβήξει το πρόσωπο και να το 'χε σκίσει... Γιατί να ξανακοιμηθώ; Γιατί να τους ξαναδώ μπροστά μου; Γιατί;

Ένα – δύο – τρία – τέσσερα. Κι άλλος αυλός. Ακριβώς από πάνω μου. Λες να 'χει καταλάβει πως είμαι ξύπνιος; Μήπως είχε δει κι εκείνος το ίδιο όνειρο; Αν όλοι βλέπουμε τον ίδιο εφιάλτη, αυτό μάλλον σημαίνει πως ο εφιάλτης είναι αληθινός. Πως αυτό που ζούμε είναι κάτι άλλο. Πως ακόμα και το όνειρο είναι σκλαβωμένο. Πως εκείνοι έχουνε μπει ακόμα και μέσα στ' όνειρο. Έχουνε τρουπώσει, με τη γαλανή τους ματιά. Την έχουνε κάνει ουρανό του δικού μας ύπνου. Πώς να πετάξεις σε τέτοιον ουρανό; Πώς να κρυφτείς σ' ένα βασίλειο χωρίς σύννεφα; Πώς να κρυφτείς, όταν εσύ είσαι το σύννεφο κι όταν σου λένε «Όχι! Δεν θα συννεφιάσει! Δεν θα βρέξει ποτέ!». Στιλπνός, ομοιόμορφα γαλάζιος θα 'ναι ο θόλος. Ξερό, επίπεδο και κρύο το χωράφι. Σ' αυτόν τον ουρανό ακόμη και ο ήλιος είναι αποδιοπομπαίος. Χαλάει τις ευθείες του κάλλους.

Εδώ μέσα είναι κρυμμένο, δίχως καμιά αμφιβολία, όλο το κάλλος. Σκοτάδι, γγρασία κι οι τάβλες μας ευθείες γραμμές. Η σιδερένια πόρτα κατακόρυφη – η παράταξη των άγρυπνων κοιμισμένων ευθεία. Ίσως και τα δάκρυα να τρέχουν σ' ευθεία γραμμή, κάθετα και παράλληλα με τις τάβλες. Και σιγά σιγά να εξαϋλωνόμαστε, να γινόμαστε ευθύγραμμα τμήματα. Κι η αφαίρεση μέλλεται να συνεχιστεί. Το παντελόνι μου ήταν ήδη μπόλινο από τις μέρες της πείνας. Το καινούριο μου είναι άνετο, φαρδύ, ποτέ πια δεν θα νιώσω τα ρούχα μου να με στενεύουν.

Ένα – δύο – τρία – τέσσερα... Έχουμε γίνει πια ορχήστρα... οι ρομαντικοί ποιητές των Άλπεων πρέπει να 'χουνε σηκωθεί από τα μνήματα και να μαδούν τρία – τρία το μουστάκι του Αδόφλου, να φυτεύουν κισσούς μέσα στις μπότες του, να υμνούν τους δαίμονες, τα φαντάσματα, τους νεκρούς. Λουλούδια θανάτου θα χάσκουν πάνω στα ερείπια του κόσμου. Κύριε Σίλλεε, καμαρώστε φρέσκα, ολάνθιστα ερείπια που καπνίζουν!

Αποφάσισα κι εγώ λοιπόν, ενόπιον όλων σας, κι ας μη μ' ακούτε, κι ας μη με βλέπετε, να κάνω τούτο το μνημείο μου θεσπέσιο. Λησμονώντας. Όλος ο κόσμος είναι εδώ μέσα. Εδώ είναι το σύμπαν. Κι εμείς πλανήτες ξαπλωμένοι στα κρεβάτια τους. Δεν υπάρχει τίποτα εκεί έξω. Τίποτα πέρα απ' τη σιδερένια πόρτα! Δεν υπάρχει Σαλονίκη, Καμάρα, Ροτόντα. Δεν υπάρχει Ορέστης, Αγία Σοφία, βόλτες στο Χορτιάτη, δεν υπάρχει ο Πύργος, η Συναγωγή, η Στέλλα. Δεν υπάρχουν γιαγιάδες. Δεν υπάρχει Λουί Κατόρζ. Δεν υπάρχει Ορέστης, ούτε ο πατέρας, ούτε το καρότσι του. Όλα, όλα αυτά τα 'χω δει στον ύπνο μου. Δεν υπάρχει τίποτα εκεί έξω! Το σύμπαν είναι αυτό το στρατόπεδο. Δεν υπάρχει καμιά ζωή εκεί έξω. Μονάχα το κενό. Όλα, όλα αυτά είναι όνειρα, σαχλαμάρες, φαντασίες του ταραγμένου μου νου. Όχι, όχι, μην κοιμηθείς, μην κλείνεις τα μάτια! Δεν υπάρχει καμιά ζωή εκεί έξω! Κανείς δεν μπορεί να ζήσει! Εδώ είναι η ζωή. Εδώ και η ελευθερία. Να μην κοιμηθείς. Και να κάνεις τους αυλούς του Πανός να σωπάσουν. Όλους. Συγκεντρώσου... Δεν υπάρχει τίποτα εκεί έξω! Κι από κείνα τα φουγάρα, εκείνα τα φουγάρα που καπνίζουνε, και κει ξεχύνεται όλη αυτή η μουσική... Αυτή η μουσική... Φεύγει, να μην την ακούει το σύμπαν... Γιατί δεν υπάρχει τίποτα εκεί έξω! Να μην κοιμηθώ... Τίποτα! Η ζωή είναι εδώ. Εδώ μέσα... Τίποτα... Η ζωή... Ο αυλός... Ξεχύνεται μακριά... Ένα – δύο – τρία – τέσσερα...

«... When the hurly – burly's done
When the battle's lost, and Won»

W. Shakespeare, Macbeth

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ Ε

Οι Έλληνες Εβραίοι

Η ιστορία των Ελλήνων Εβραίων μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα αποτελεί μια πηγή γνώσης αλλά και ανάμνησης. Η Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου (ΥΔΙΑ) του Υπουργείου Εξωτερικών με την προϊσταμένη του την κ. Φωτεινή Κωνσταντοπούλου σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Αθηνών και τον καθηγητή κ. Θάνο Βερέμη μαζί με εκλεκτούς συνεργάτες του εξέδωσαν το βιβλίο «Οι Έλληνες Εβραίοι». Βασίζεται σε ντοκουμέντα, ιστορικά και διπλωματικά έγγραφα που αντικατοπτρίζουν την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή των Ελλήνων Εβραίων.

Το βιβλίο κυκλοφόρησε πρώτα στην αγγλική γλώσσα. Η αγγλική έκδοση αποτέλεσε τη βάση για τη συμμετοχή της Ελλάδας στη Β' Διεθνή Διάσκεψη πριν δύο χρόνια στην Ουάσιγκτον. Ασχολήθηκε με την αναζήτηση του χρυσού των ναζί που προερχόταν από τους Εβραίους αλλά και την αποκατάσταση των θυμάτων του Ολοκαυτώματος. Το βιβλίο έχει κυκλοφορήσει σε πολλές χώρες και σημειώνει μεγάλη επιτυχία.

Οι θρησκευτικοί διωγμοί που ξέσπασαν στην Ευρώπη τον 14ο και 15ο αιώνα έκαναν τους Εβραίους διαφόρων χωρών να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Μεγάλος αριθμός ήρθε και στην Ελλάδα. Οι δύο λαοί αλληλοεπηρέαστηκαν με τον πολιτισμό, τα ήθη και τα έθιμά τους.

Κοινή ομολογία είναι ότι η ελληνική πολιτεία, αλλά και η ίδια η κοινωνία καθυστέρησε και άργησε να αναγνωρίσει την προσφορά των ισραηλιτικών κοινοτήτων στην Ελλάδα. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στον αείμνηστο Γεώργιο Παπανδρέου, παππού του νυν υπουργού Εξωτερικών, ο οποίος ασχολήθηκε με το θέμα.

Ως υπουργός Παιδείας το 1930 τροποποίησε το νόμο 2456 του 1920 που αναφερόταν στον τρόπο λει-

τουργίας των ισραηλιτικών κοινοτήτων. Επέτρεψε στους αλλοδαπούς εβραϊκού δόγματος της χώρας μας να είναι μέλη θρησκευτικών κοινοτήτων και τους δόθηκε το δικαίωμα ψήφου ώστε να μπορούν να εκλέγουν τα κοινοτικά τους συμβούλια.

Ως πρωθυπουργός τον Αύγουστο του 1944 αποφάσισε ν' αποκαταστήσει τις περιουσίες των Ελλήνων Εβραίων. Ίδρυσε επίσημα κοινό ταμείο για την περίθαλψη όσων επέζησαν. Οι πόροι προέρχονταν από εβραϊκές περιουσίες των οποίων δεν βρέθηκαν οι κληρονόμοι έως και τετάρτου βαθμού συγγενείας.

Στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης ο υπουργός Εξωτερικών κ. Γ. Α. Παπανδρέου αναφέρει ότι «η γνώση της ιστορίας των λαών και η διάδοσή της να φέρνει γείτονες και μη εγγύτερα να συναδελφώνει και να εξουδετερώνει έχθρες και αντιπαλότητες που ακόμα και σήμερα βασανίζουν την περιοχή μας».

Στον πρόλογο της αγγλικής έκδοσης ο πρώην υπουργός Εξωτερικών και νυν βουλευτής κ. Θ. Πάγκαλος αναφέρει ότι ο Γεώργιος ο Α' αναγνώρισε τους Εβραίους ως ισότιμους Έλληνες πολίτες μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912. Αλλά και το 1917 ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η κυβέρνησή του υποστήριξε την ίδρυση του εβραϊκού κράτους τέσσερις μήνες πριν τη δήλωση Balfour. Ακόμη και η μεγάλη πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης ενίσχυσε τον δεσμό και τη μεταξύ συμβίωση του εβραϊκού στοιχείου με το ελληνικό. «Οι Έλληνες Εβραίοι ως ισότιμοι πολίτες με τον υπόλοιπο χριστιανικό πληθυσμό συμμετείχαν σε κοινωνικούς και στρατιωτικούς αγώνες της χώρας διεκδικώντας ένα καλύτερο αύριο και μια ανεξάρτητη και ελεύθερη πατρίδα», σημειώνει ο κ. Πάγκαλος.

Η προϊσταμένη της ΥΔΙΑ του ΥΠΕΞ κ. Φωτεινή Κωνσταντοπούλου τονίζει ότι η ιδέα για το βιβλίο αυτό προήλθε μέσω της έρευνας της περιόδου που σχετίζεται με τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Απ' το 1903 έως το 1950 είναι το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται ένα εξαιρετικά πλούσιο υλικό. Αποτελεί μια ανεξάρτητη αρχειακή ενότητα με τίτλο «Αρχείο Ιστορίας Ελλήνων Εβραίων». Αποτελείται από επτά μεγάλους φακέλους με πενήντα υποφακέλους και 1.500 συνολικά έγγραφα. Στον τόμο κατ' επιλογήν δημο-

Από την παρουσίαση του βιβλίου.

σιεύονται 150.

Το συγκεκριμένο αρχείο εμπλουτίζεται καθημερινά με τα έγγραφα από διάφορες αρχειακές πηγές, όπως π.χ. της πρεσβείας του Καΐρου, αλλά και με άλλες χώρες. Σημαντικό είναι το αρχειακό υλικό που προέρχεται από τη Ρωσία, αλλά και η αλληλογραφία με τις χώρες του Άξονα για την αποκατάσταση των θυμάτων του Ολοκαυτώματος.

Η κ. Κωνσταντοπούλου τόνισε ότι ο τόμος αποτελεί «μια προβολή της εμπειρίας του παρελθόντος μέσα στο παρόν και το μέλλον, παρά τα πολιτικά συμφέροντα και τις σκοπιμότητες».

Από την πλευρά του, ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κωνσταντίνης, μιλώντας στην αίθουσα της Παλαιάς Βουλής, στις 11 Δεκεμβρίου 2000, κατά την παρουσίαση του τόμου στα ελληνικά, είπε μεταξύ άλλων:

«Τα όσα περιλαμβάνονται στον τόμο "Οι Έλληνες Εβραίοι. Στοιχεία της ιστορίας τους μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα του Υπουργείου Εξωτερικών", που κυκλοφορεί σήμερα στα ελληνικά, δεν αποτελούν μόνο αναδρομικές αναμνήσεις. Αποτελούν επίσης αφετηρία προβληματισμού και δύναμη για το μέλλον. Απόδειξη τα πολύ επαινετικά σχόλια που δημοσιεύθηκαν στον ελληνικό και διεθνή Τύπο όταν προ ετών κυκλοφόρησε η αγγλική έκδοση. Με αυτά τα συναισθήματα ως εκπρόσωπος του Ελληνικού Εβραϊσμού υποδέχομαι τη συγκεκριμένη έκδοση».

Κατερίνα Σαπρίκη
(«Πολιτικά Θέματα», 22.12.2000)

Βιβλίο

ΕΣΔΡΑ ΜΩΨΣΗ:

Η Εβραϊκή Κοινότητα της Λάρισας πριν και μετά το Ολοκαύτωμα

(Έκδοση Ισραηλιτικής Κοινότητας Λάρισας, 2000)

Ο κ. Εσδράς Μωϋσής ασφαλώς θα πιστεύει σ' αυτό που ειπώθηκε πολλές φορές αλλά και που μένει πάντα επιτακτικό δίδαγμα. «Ο,τι δε γράφτηκε χάθηκε». Και μπήκε σε μεγάλο αγώνα για να συγκεντρώσει τα πολύτιμα εκείνα στοιχεία που συνθέτουν το βιβλίο του «η Εβραϊκή Κοινότητα της Λάρισας – πριν και μετά το Ολοκαύτωμα». Και αυτό το βιβλίο αποτελεί μια ανεκτίμητη προσφορά όχι μόνο στην Κοινότητα αλλά και στην ίδια την Ιστορία.

Η ιδιαιτερότητα αυτής της πνευματικής δουλειάς του κ. Μωϋσή είναι πως καταγράφει με απόλυτη τεκμηρίωση τα γεγονότα. Και τα ευχάριστα και τα πικρά. Για να νιώσει ο αναγνώστης πόσο μεγάλο αγαθό είναι η Ειρήνη του σύμπαντος κόσμου και πόσο δημιουργικός γίνεται ο άνθρωπος μ' αυτή. Ο εβραϊκός και ο χριστιανικός πληθυσμός της Λάρισας που μαζί γράψανε και γράφουνε την καθημερινή Ιστορία της πόλης, αλλά και που μαζί έκλαψαν και υπόφεραν στα χρόνια της ναζιστικής Κατοχής, οραματίζονταν πάντα έναν καλύτερο κόσμο. Κι έδω-

σαν τα καλύτερα παιδιά τους για την πραγμάτωση αυτού του οραματισμού.

Η διατήρηση της μνήμης του παρελθόντος είναι ένα διαρκές Μνημόσυνο για όλους όσους έβαλαν το λιθαράκι τους για να ανθίσει το δέντρο της Δημοουργίας και της Αγάπης. Για να γίνουν όλα όσα ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου περιγράφει για τα πριν και μετά το Ολοκαύτωμα χρόνια. Και φυσικό ήταν να καταγραφούν και τα πέτρινα χρόνια του Ολοκαυτώματος, όταν οι ορδές των βαρβάρων μετέτρεψαν την Ευρώπη, και την Ελλάδα φυσικά, σ' ένα απέραντο στρατόπεδο συγκέντρωσης όπου το αίμα των αθώων πότιζε τη γη των πατέρων.

Οι Εβραίοι της Λάρισας, ζωντανό κομμάτι της πόλης, με τη συμμετοχή τους στα κοινωνικά και πολιτιστικά δρώμενα, συνεχίζουν πάντα να δίνουν τον καλύτερο εαυτό τους στην καθημερινή ζωή του τόπου. Γι' αυτό είναι σίγουρο πως το βιβλίο αυτό του διακεκομμένου ερευνητή και πνευματικού ανθρώπου κ. Εσδρά Μωϋσή θα μείνει στη Λαρισαϊκή Βιβλιογραφία υποδειγματικό όχι μόνο για τον πλούτο των τεκμηριωμένων γεγονότων που καταγράφονται με τόση καθαρότητα και σαφήνεια, αλλά και σαν εγχειρίδιο αυτογνωσίας των νέων ανθρώπων που φυσικό είναι να θέλουν και να πρέπει να ξέρουν την πορεία των πατέρων τους και των συμπολιτών τους.

Κρατώ πάντα στη μνήμη μου τις ώρες των συναντήσεών μου και των συζητήσεών μας με τον φίλο μου κ. Εσδρά Μωϋσή και

χάρηκα για το έξοχο αυτό πνευματικό του δημιουργήμα.

Μιχάλης Σταφυλάς

ΛΕΩΝ ΛΕΒΗ:

Θυμάμαι – Η ιστορία ενός διωγμού

(Χαλκίδα, 2000)

Προσωπικές αναμνήσεις, θλίψης και πόνου, του τ. προέδρου της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας κ. Λ. Λεβή από το Ολοκαύτωμα. Μέρα με τη μέρα, στιγμή με στιγμή, η αγωνία της οικογένειας Λεβή μέχρι τη σωτηρία της.

Το βιβλίο περιέχει καταστάσεις ονομάτων μελών της εκεί Κοινότητας που συνελήφθησαν και οδηγήθηκαν στα χιτλερικά στρατόπεδα θανάτου και άλλων που διέφυγαν στην τότε Παλαιστίνη. Βιβλίο που έχει το σημαντικό στοιχείο ότι αποτελεί προσωπικό ντοκουμέντο του συγγραφέα του.

Λάβαμε επίσης:

MARIO MODIANO:

Hamehune Modillano

The geneological story of the Modiano family from 1570 to our days. (Athens 2000).

Συγκέντρωση, καταγραφή και παρουσίαση των ιστορικών στοιχείων που καλύπτουν τη διαδρομή της μεγάλης οικογένειας των Μοντιάνο για μία περίοδο τεσσάρων και πλέον αιώνων. Περιλαμβάνονται αξιόλογα στοιχεία για τον Εβραϊσμό της Διασποράς κατά την αντίστοιχη ιστορία αυτής της περιόδου.

ΒΑΣΙΛΗ ΜΠΟΥΤΟΥ:

Τα δάκρυα της βασίλισσας

(Αθήνα: Νεφέλη, 2000).

Μυθιστόρημα όπου οι Μάνθρωποι, θύτες και θύματα, εξουσιαστές και εξουσιαζόμενοι, νικητές και ηττημένοι παραμένουν δέσμιοι των ενστίκτων τους.

ΔΗΜ. Γ. ΤΣΑΜΗ:

Άγιον Όρος - Προσέγγιση στην πρόσφατη ιστορία του

(Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξη Χριστ. Αδελφότητα «Αυδία», 2000), με πολύ ενδιαφέροντα στοιχεία για την περίοδο μετά το 1941 και κυρίως τη Γερμανική Κατοχή.

ΡΑΦΑΗΛ Δ. ΝΑΧΜΙΑ:

Βομβάη αγαπημένη

(Αθήνα: Εκδόσεις Κ. Σμπίλια, 2000)

Ο κ. Ρ. Ναχμίας έζησε στην Ινδία και στο βιβλίο αυτό με αγάπη και προσοχή, παρουσιάζει χαρακτηριστικές εικόνες της καθημερινής ζωής στην πόλη της Βομβάης. Όπως ο ίδιος σημειώνει: «Το βιβλίο αυτό, είναι αποτέλεσμα αυτής της αγάπης που διαφυλάχθηκε με ευλάβεια, για ν' αποτελέσει πολύτιμη παρακαταθήκη ενός ευγενούς πολιτισμού, για τους νεότερους και δυτικότερους νέους». Σκέψεις καρδιάς για τον ινδικό λαό, τον τόσο ξεχωριστό και βασανισμένο.

Εβραίοι απόφοιτοι του Β' Γυμνασίου Αρρένων Θεσσαλονίκης:

Ο κ. Χρίστος Γ. Σαμαρτζίδης – τ. Λυκειάρχης – Θεσσαλονίκη παραθέτει τα παρακάτω στοιχεία σχετικά με αποφοίτους του Β' Γυμνασίου Αρρένων Θεσσαλονίκης – Εβραίους το θρήσκευμα:

«Λαμβάνοντας αφορμή από ονόματα Εβραίων μαθητών της Κέρκυρας, που δημοσιεύσατε στο τελευταίο των «Χρονικών» τεύχος υπ' αριθμ. 169 (Σεπτεμβρίου – Οκτωβρίου 2000) εθεώρησα χρέος προς τη μνήμη των Εβραίων συμμαθητών μου (Σχολ. Έτους 1941 – 42), αποφοίτων του Β' Γυμνασίου Αρρένων Θεσσαλονίκης (Δανού Σολομών του Ηλία, Εσκενατζή Λεών του Χαΐμ, Εσρατή Σολομών του Αβραάμ, Καράσσο Μορδοχαΐ του Αλβέρτου, Κοέν Ηλία του Ζακ, Σαλέμ Ααζών του Μωύς, Τζίβρε Ελιέξερ του Χαΐμ και Φλωρεντίν Σαμ του Σολομών) να ανασύρω και άλλα ονόματα Εβραίων αποφοίτων άλλων Σχολικών ετών, χάρις εις το κυκλοφορήσαν το 1994 βιβλίο «Επετηρίδα Αποφοίτων Β' Γυμνασίου – Λυκείου Θεσσαλονίκης (1914 – 1994)».

Και με την σκέψη ότι το εγχείρημά μου αυτό αποτελεί «μνήμη δικαίου μετ' εγκωμίων» αρχίζω την αναγραφή των Εβραίων αποφοίτων του Β' Γυμνασίου – Λυκείου Θεσσαλονίκης χρονολογικά από το Σχολ. Έτος 1920 – 21 – μέχρι τότε δεν υπήρχαν ονόματα αποφοίτων Εβραίων.

Σχολικόν έτος 1920 – 21

Σιάμης Μαΐρ του Ρ (μόνο αυτό αναγράφεται)

Σχολικόν έτος 1932 – 33

Αρούχ Εμμανουήλ του Ιωσήφ

Σχολικόν έτος 1938 – 39

Γιακάρ Σαμ του Ισαάκ
Μπεναρόγια Μάριος του Αβραάμ
Σιακή Λεών του Μωυσή

Σχολικόν έτος 1939 – 40

Άλμπο Σαμ του Μαΐρ

Αλτσέχ Δανίδ του Ισαάκ
Καράσο Σολομών του Μορδώχ
Σαλιτέλ Μωρίς του Ισαάκ

Σχολικόν έτος 1941 – 42

Δανού Σολομών του Ηλία
Εσκενατζή Λεών του Χαΐμ
Εσρατή Σολομών του Αβραάμ
Καράσσο Μορδοχαΐ του Αλβέρτου
Κοέν Ηλία του Ζακ
Σαλέμ Ααζών του Μωύς
Τζίβρε Ελιέξερ του Χαΐμ
Φλωρεντίν Σαμ του Σολομών

Σχολικόν έτος 1942 – 43

Σαλέμ Ιακώβ του Κεδάχ
Σασών Δανίδ του Σαμπετάι
Σερέφ Αδόλφος του Μπαρού

Σχολικόν έτος 1946 – 47

Φρανσές Ούγκο του Μωύς

Σχολικόν έτος 1947 – 48

Σαλιτέμ Μωρίς του Σιμιτώβ
Στρούμσα Ιωνάς του Δανίδ

Σχολικόν έτος 1966 – 67

Τμήμα Πρακτικών

Άντζελ Ιακώβ του Σολομών
Φριζής Χαΐμ του Ιακώβ

Σχολικόν έτος 1967 – 68

Σολέ Μωσσή του Ιακώβ

Σχολικόν έτος 1968 – 69

Ρούσσο Μεναχέμ – Μισέλ του Μωυσή

Σχολικόν έτος 1969 – 70

Σασών Μωυσιής του Ισαάκ

Σχολικόν έτος 1977 – 78

Λεβή Σαμουήλ του Ιακώβου

Σχολικόν έτος 1979 – 80

Τζαχών Νισσήμ του Αβραάμ

Σχολικόν έτος 1988 – 89

Σοέλ Πάολα (άνευ πατρώνυμου)

Σχολικόν έτος 1989 – 90

Φουφ Σωτηρία του Άλμπερτ

Σχολικόν έτος 1991 – 92

Σοέλ Αννάτζολ του Μωσέ

Τέλος αφιερώνω την ως άνω ανα-

μνημόνευση των Εβραίων αποφοίτων του Β' Γυμνασίου – Λυκείου Θεσσαλονίκης εις τους επιζώντας συμπολίτες μας Εβραίους, γόνους των ολοκαυτωθέντων αιμνήστων Ισραηλιτών».

Η συμβολή του Γ. Βασιλάτου στην υπόθεση Μέρτεν:

Ο δικηγόρος – συγγραφέας κ. Νίκος Βασιλάτος – Αθήνα προσθέτει τα παρακάτω στοιχεία σχετικά με τον ρόλο του αείμνηστου πατέρα του Γεο. Βασιλάτου (δικηγόρου – βουλευτή) στην υπόθεση Μέρτεν:

«Στο τεύχος των «Χρονικών» (αφ. Φύλλου 169), που είχατε την καλοσύνη να μου στείλετε, είδα την ενδιαφέρουσα αναφορά σας στην υπόθεση Μαξ Μέρτεν.

Όμως, με έκπληξη διαπίστωσα ότι δεν αναφέρετε τίποτα για τον πατέρα μου, Γεράσιμο Βασιλάτο, δικηγόρο, από τον οποίο τότε η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης είχε ζητήσει να είναι νομικός παραστάτης της.

Ο Γεράσιμος Βασιλάτος με την ιδιότητά του αυτή παραστάθηκε με συνέπεια και ενθουσιασμό στην Ισραηλιτική Κοινότητα από την πρώτη στιγμή που έγινε γνωστό ότι ήρθε ο Μέρτεν στην Ελλάδα μέχρι την αναχώρησή του. Η σύλληψή του μάλιστα από τις ελληνικές αρχές οφειλόταν και στις δικές του ενέργειες. Απ' ό,τι γνωρίζω όλα αυτά τα έπραξε χωρίς αμοιβή, πιστεύοντας απλά στο δίκαιο των Ελλήνων Εβραίων, αλλά και στην ανάγκη να τιμωρηθούν οι εγκληματίες πολέμου που είχαν κακοποιήσει βάνουσα Έλληνες πολίτες.

Επειδή ως συγγραφέας μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι ιστορία που γράφεται με παραλείψεις δεν είναι ιστορία, πιστεύω ότι θα θελήσετε να διορθώσετε την παράλειψή σας αυτή και να τονίσετε την ουσιαστική συμμετοχή του πατέρα μου στην παραπομπή του Μαξ Μέρτεν ενώπιον της ελληνικής δικαιοσύνης και στην καταδίκη του».

Πίνακας περιεχομένων ΚΓ' τόμου περιοδικού «Χρονικά» (2000, τεύχη 165 – 170)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΥΧΩΝ

Τεύχος 165 (Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2000)	Τεύχος 168 (Ιούλιος – Αύγουστος 2000)
Τεύχος 166 (Μάρτιος – Απρίλιος 2000)	Τεύχος 169 (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2000)
Τεύχος 167 (Μάϊος – Ιούνιος 2000)	Τεύχος 170 (Νοέμβριος – Δεκέμβριος 2000)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

Αντισημιτισμός, βλέπε Ρατσισμός	165/6, (απελευθέρωση το 1912 και οι Εβραίοι), 166/3	Ισραηλιτική Κοινότητα Σεργρών, 167/11, 167/17, 170/11
Βανδαλισμοί, 168/17		Ισραηλιτική Κοινότητα Χαλκίδας, 168/15
Διαγωνισμοί (Τραγουδιού – Μονοπράκτου – Διηγήματος), 169/34, 169/36, 170/29	Ισραηλιτική Κοινότητα Αγρινίου, 168/3	Ιώβ (Παλαιά Διαθήκη), 170/23
Διαθρησκειακός Διάλογος, 167/2	Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, 166/16	Μέρτεν Μαξ, 169/29
Εβραϊκό Μουσείο Βερολίνου, 166/24	Ισραηλιτική Κοινότητα Καβάλας, 168/11	Μαϊσής (Προφήτης), 166/23
Εβραϊκός λαός, 165/3, 168/13	Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας, 169/12	Ολοκαύτωμα, 168/2, 169/2, 170/26
Εβραϊκός Φιλελληνισμός, 166/10	Ισραηλιτική Κοινότητα Κύπρου, 169/7	Παγκοσμιοποίηση, 170/2
Εβραίοι στα Επτάνησα, 165/11	Ισραηλιτική Κοινότητα Ξάνθης, 166/18	Ποιήματα: Μισραήλ, 169/11
Εθνική Αντίσταση, 167/3, 167/8	Ισραηλιτική Κοινότητα Πατρών, 167/18	Ρατσισμός – Νεοναζισμός - Αντισημιτισμός, 165/2, 166/2, 169/3, 170/3
Εκδήλωση για Εβραίους ομήρους ναζιστικών στρατοπέδων, 170/32		Στρατόπεδα Γερμανικά συγκέντρωσης, 165/17, 170/26
Θέματα εβραϊκής φιλοσοφίας – θρησκείας κ.λπ., 166/20		
Θεσσαλονίκη (εβραϊκοί συνοικισμοί)		

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Βαλασόπουλος Π., 166/25	Κολλάγγης Στ., 170/26	Μπέγζος Μάριος, 170/2	Σκουλάς Μ., 169/3
Βασιλάκης Ευθ., 169/2	Καμπούροβ Τοδόρ, 168/11	Μπουκάλας Π., 168/18	Στεφανοπούλου Αλ., 168/19
Βερέμης Θ., 168/2	Καρκαγιάννης Α., 166/2	Μπριντάκης Γ., 169/36	
Βουρουτζίδης Χ., 170/11	Κοσκινάς Ν., 165/17	Μαϊσής Εσδράς, 167/3	Τζανακάρης Β., 167/11
	Κρουστάλη Β., 167/18	Παμπούκης Γ., 165/3	Τζουγανάτος Ν., 165/11
Γαούτσης Σπ., 169/12	Λουκάτος Σπ., 166/10	Παπαδημητρίου Ζ., 170/3	Τσάτσος Κ., 166/23
Γούδης Χρ., 169/11	Λώλης Χρ., 166/16	Πλωρίτης Μ., 165/2	Τσινικόπουλος Δημ., 170/23
Δαμασκηνός (Μητροπολίτης Ελβετίας), 167/2	Μάτσας Μιχ., 168/3	Σιαμαλέα Τζ., 170/29	Χαστάουγλου Β., 165/6
Ιωάννου Κ., 167/8	Μαυρίδου Ελευθ., 168/16	Σίνγκερ Ισαάκ – Μπάσεβιτς, 168/13	
	Μενάρδος Σίμος, 169/7		

Εκδόσεις (παρουσίαση):

* Γ. Παμπούκη, «Στην τροχιά του ενός Θεού, απόπειρα προσέγγισης των πραγματικών γεγονότων στις μονοθεϊστικές θρησκείες», 165/22 * Ministry of Foreign Affairs of Greece, "The Foundation of the Modern Greek State – Major Treaties and Conventions (1830 – 1947)", 165/23, * Ιω. Κονιδάρη, «Θεμελιώδεις Διατάξεις Σχέσεων Κράτους – Εκκλη-

σίας», 165/23, * Μπ. Σλίνα, «Διαβάζοντας στη Χάννα», 165/23, * Μ. Anissimov, "Sa majeste la mort", 166/20, * Λ. Ασκεναζί, "La parole et l' écrit", 166/21, * Ρ. – Α. Taguieff, "L' Antisemitisme de plume 1940 – 1944", 166/22, * Αλμπ. Ναρ, «Σαλονικά, δηλαδή Σαλονικιός», 167/21, * Κωστ. Μητροπούλου, «Τις Κυριακές το σπίτι μύριζε κανέλλα», 167/22, * Ροζ. Ασσέρ – Πάρδο, «548 Ημέρες – Με άλλο όνομα», 167/22, * Ζ.

Μουστακί - Ζ. Μείρ, «Ο Γιος της καταχνιάς», 168/20,

* Χρ. Γαρνάβου, «Ασμα Ασμάτων», 169/38, * Εσδρά Μαϊσής, «Προσεγγίσεις», 169/38, * Ιω. Σαλαπασίδη, «Ο εξηλεκτισμός της Θεσσαλονίκης», 169/38, * Γιόζεφ Νεχαμά, «Ιστορία των Ισραηλιτών της Σαλονίκης», 170/33, * Carol Ann Lee, «Το ξεχασμένο ημερολόγιο της Άνας Φράνκ – Ρόδα από τη Γη», 170/33.

Επιστολές στα «Χρονικά»:

* Π. Βλαχόπουλος: Ο Αϊνστάϊν και η αρχαία Ελλάδα, 165/24, * Π. Κωνσταντινίδης: Διωγμοί κατά την Κατοχή – Ολοκαύτωμα, 165/24, * Π. Δημητράτος: Τα αντιεβραϊκά τροπάρια, 165/24, * Δ. Σαραντάκος: Αντιεβραϊσμός, 165/24, * Κ. Καλλίας: Ολοκαύτωμα Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας, 169/38.

“CHRONIKA”

Organ of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis Str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++301-32 44 315, fax: ++301-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of the Contents of issue 171, vol. 23

January – February 2001

✓ Through the main article on the subject “**Awareness of the new century**”, the Central Board of Jewish Communities in Greece expresses the view that “we hope that in the 21st century humanity has learned from the world sufferings of the previous century. We believe that in the new century people will turn away from anything that originates from bigotry due to racism and anti-Semitism and to anything that divides instead of uniting people”.

✓ Three distinguished **Greek poets**, Palamas, Kavafis and Sikelianos, have dealt with issues that concern Jews and Judaism. In her study based on these poems, Professor Frangiski Abatzopoulou examines Greek and Jewish cultures, their common points and their differences.

✓ The **Jewish Community of Nea Orestiada** (in the region of Thrace) was established in 1923 and ceased to exist after the Holocaust. Out of its 197 members only 3 survived the Nazi death camps. In his article, Mr. Raphael Frezis gives information on the first years of the Community’s life.

✓ The poet Nikos Engonopoulos is considered the leader of surrealism in Greece. The year 2001 is dedicated to him and on this occasion we publish his **poem on Nazi camps**.

✓ We publish certain pages from the diary of the late theologian Nikos Zevgadakis, that refer to the history of the **second Synagogue of Hania** (Crete), which was destroyed in 1942 during the German Occupation.

✓ An old article of the late D.G. Karahalios, first published in 1933, refers to the **relations of ancient Greeks and ancient Jews**.

✓ We publish a short story by Elias Toumasatos, titled “**Panos’ flute**”, which was awarded the 3rd Prize of the anti-racial competition announced by the Greek State Radio and the Central Board of Jewish Communities in Greece, in the “Memory of Greek Jews Martyrs of the Holocaust”.

✓ The Greek version of the book published by the Ministry of Foreign Affairs, titled “**Documents on the History of the Greek Jews**”, was presented in a special ceremony held in the hall of the Old Parliament on December 11, 2000. The President of the Parliament, politicians, and other personalities of Greek spiritual and social life attended the event.

✓ The issue closes with book presentations, letters to the editor, as well as a table of contents of the volume of the year 2000 of the magazine.

(Translation: Rebecca Kamhi)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8

E-mail: hhkis@hellasnet. gr

Internet site: http://www.kis.gr

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντων 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

